

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Anlatılan Tekke ve Zaviyeler ile Kurucu Şeyhleri

Lodges and Zaviyas Referred in the Book of Travels of Evliya Çelebi and Their Founding Sheikhs

Osman Ülkü*

Abstract: The Ottoman Empire, which was a large world state, had a diverse group of architectural structures on its wide geography (complexes, mosques, madrasahs, schools, hospitals, inns, Turkish baths, bridges, castles, bastions, lodges and zaviyas, bazaars, markets, fountains, dispensers and aqueducts). These architectural examples, built by the state, state administrators and wealthy people, were located in every corner of the empire. Sufism, which played an important role in the spreading of Islamic culture and civilizations, had a big part in these vast lands (Balkans, Arabian Peninsula, Caucasus, Anatolia and Northern Africa etc.) where Ottoman Empire settled. Many large and small cult structures were built in all regions where the Sufism had spread, while some of them were organized on a large area as big as a town (such as Bulgaria-Burgas and Gallipoli Mevlevi Lodge), some were organized in the form of a small *çilehane* (house of suffering) (such as the *Çilehane* of Bican Brothers in Gallipoli). The lodge and zawiya structures, which provided the performers and members of Sufism shelter, accommodation, a place to receive education, carry out praying and rituals, and other enlightenment acts, have an important place in the examples of common architecture. The Book of Travels of Evliya Çelebi, which is one of the main written sources of Turkish-Islamic History, contributes greatly to the field of Art History by including important details in many subjects such as the foundation phase and founders of lodges and zaviyas, which units they contain, construction and materials of the buildings and plan features. The book includes in-depth information about the locations of the buildings, their physical conditions, plan and architectural features, and their cult leaders. . Original texts in Ottoman language from the Book of Travels and Zuhuri Danişman's translation of the Book of Travels were made use of in this study. The lodges and zaviyas that Evliya Çelebi observed in the lands of Anatolia and detailed together with their founders and managers were discussed

Structured Abstract: The Ottoman Empire, which was a large world state, had a diverse group of architectural structures on its wide geography (complexes, mosques, madrasahs, schools, hospitals, inns, Turkish baths, bridges, castles, bastions, lodges and zaviyas, bazaars, markets, fountains, dispensers and aqueducts). These architectural examples, built by the state, state administrators and wealthy people, were located in every corner of the empire. Sufism, which played an important role in the spreading of Islamic culture and civilizations, had a big part in these vast lands (Balkans, Arabian Peninsula, Caucasus, Anatolia and Northern Africa etc.) where Ottoman Empire settled. Many large and small cult structures were built in all regions where the Sufism had spread, while some of them were organized on a large area as big as a town (such as Bulgaria-Burgas and Gallipoli Mevlevi Lodge), some were organized in the form of a small *çilehane* (house of suffering) (such as the *Çilehane* of Bican Brothers in Gallipoli). The lodge and zawiya structures, which provided the performers and members of Sufism shelter, accommodation, a place to receive education,

* Dr. Öğretim Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
Asst. Prof. Dr. Adnan Menderes University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History of Art
ORCID 0000-0002-2527-3756

oulku@adu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Ülkü, O. (2020). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde anlatılan tekke ve zaviyeler ile kurucu şeyhleri. *Turkish Studies*, 15(7), 3237-3258. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45184>

Received/Geliş: 12 July/Temmuz 2020

Accepted/Kabul: 20 October/Ekim 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 October/Ekim 2020

CC BY-NC 4.0

carry out praying and rituals, and other enlightenment acts, have an important place in the examples of common architecture. The Book of Travels of Evliya Çelebi, which is one of the main written sources of Turkish-Islamic History, contributes greatly to the field of Art History by including important details in many subjects such as the foundation phase and founders of lodges and zawiyas, which units they contain, construction and materials of the buildings and plan features. The book includes in-depth information about the locations of the buildings, their physical conditions, plan and architectural features, and their cult leaders. The majority of the lodges and zawiyas mentioned in the Book of Travels are in Istanbul with a number of thirty-eight, followed by Bursa with seventeen. Evliya Çelebi mentions hundreds of thousands, two hundreds of thousands of members while describing how big the lodges in Egypt are. There are detailed explanations like “Sheikh Merzuk-u Keffafi lodge is a Bedouin caliphate. He was alive during the century of Sultan Yavuz Selim Han. He is one of the two sheiks which said “Ya Selim Han come and sit in Egypt” together with Ebu’s Suud el-Carihi. The lodge is inside the mosque. The sheikh of the lodge is Caliphate Ahmet. Sheikh Rufa Lodge is at the foot of the Sultan Hasan Mosque. It is Tariqa Burhaniya. It has a hundred thousand almsman. On the Mahmud-i Serif procession day, they decorate the procession with five hundred white flags. One of the Ser fountains, Ibrahim al-Dasuqi, is from Burhaniya. It is modern with Sayed Ahmed al-Badawi. He is the son of brother of the bedouin. If there is to be an almighty omen in Egypt, the copper finial on the tomb of Ibrahim al-Dasuqi starts spinning and moving days ago. Dasuqi has two hundred thousand almsman. His greater lodge is near the river Nile, close to city of Resid” . He presents interesting details as well, while presenting the lodges and zawiyas located in Istanbul; “Miskinler Tekkesi (Lodge of the Poor) is a lodge situated on the street, outside the city. All the poor stay here and live on charity. If it is heard that there is a poor person in the city, they will immediately bring them to their lodge. Even if that poor person is a member of Ayan-ı Eşraf (wealthy people), they do not care about it and take them to the lodge by force with the edict of sultan. It is because of the reason that it is forbidden to stay in the city as leprosy illness is contagious. For this reason, there is another house of the poor outside the city, where the poor (people with leprosy) are not together with others but stay separately. However, people with leprosy are many in Arabia and Egypt. They eat and sleep in the same place with people who are no good because they have a severe illness. This illness, considered as the God’s wisdom, contaminates the family line and sheds the hair and lashes of even the grandchildren.” It is understood from this excerpt that one of the purposes of lodges and zawiyas was for quarantine.

Much of what is known about Evliya Çelebi's life is based on the Book of Travels (*Seyahatname*), which is a ten-volume piece of work in which he sums up his travel memories. According to the information provided in the book, it is understood that he was born in Istanbul-Unkapanı on the tenth Muharram ul Haram in the Hijri year 1020. While the full and real name of Evliya Çelebi is not known, it is considered that the name Evliya Çelebi derives from the nickname he got from his teacher Evliya Mehmet Efendi. Evliya Çelebi, who received a very good education due to his father being one of the palace calligraphers, experienced his first excitement for a travel by listening to the memories of his father during the years his father served the sultans, then he wandered around every town and street of Istanbul while listening to conversations in gatherings and taverns, noting them down with a great curiosity. He leaves the city for the first time in 1640 and travels to Bursa. After going on a long travel adventure with the consent of his father and travelling many provinces, towns and countries (Crete, Erzurum, Susik, Azerbaijan, Georgia, Revan, Baku, Bayburt, Gumushane, Damascus, Palestine, Jerusalem, Syria, Sivas, Rumelia, Erdel, Belgrade, Tirana, Kaposvar, Ersekujvar, Bohemia, Sweden, The Netherlands, Crimea, Azov, Kutahya, Afyon, Izmir, Aydin, Chios, Samos, Rodos, Antep, Maras, Sudan, Ethiopia, Morocco, Arabia etc.) and wandering the lands of the Ottoman Empire and other countries for approximately forty years, he created this rare work which is a magnificent source of information and documents. In every place he visited, he made important observations regarding the social, political, cultural, economical situations of the people and their eating, drinking and dressing habits and their life styles. Evliya Çelebi departed Istanbul in the May of 1671 in order to carry out his Hajj obligation with a small group they formed with his close friend Saili Çelebi, and used a different route. He did not use the standard route to Hajj but instead went to Rodos after travelling Bursa-Kutayha-Afyon-Izmir-Chios-Samos. After staying here for a while, he went to the Aydin Monteshe Beylik in Western Anatolia again and then went to Southern Anatolia, where he wanted to see a lot. He reached Aleppo-Damascus and Hejaz regions via Antep-Maras-Kilis. The last part of the ten-volume Book of Travels is incomplete and it is not concluded. As there is no clear information regarding the certain place and date of Evliya Çelebi's death, it is believed that he died on the route of Sudan-Ethiopia and Morocco, which he went after Hejaz. Original texts in Ottoman language from the Book of Travels and Zuhuri Danişman's translation

of the Book of Travels were made use of in this study. The lodges and zawiyas that Evliya Çelebi observed in the lands of Anatolia and detailed together with their founders and managers were discussed

Keywords: Evliya Çelebi, Lodge, Zaviya, Book of Travels, Sheikh

Öz: Büyük bir dünya devleti olan Osmanlı İmparatorluğu, yayıldığı geniş coğrafya üzerinde oldukça farklı mimari yapılar grubu (külliye, camiler, medreseler, mektepler, şifahaneler, hanlar, hamamlar, köprüler, kaleler, tabyalar, tekke ve zaviyeler, bedestenler, çarşılar çeşme ve sebiller, su kemeri gibi) inşa etmiştir. Devlet eliyle veya yöneticiler ile varlıklı şahıslarında katkıda bulunduğu bu mimari örnekler imparatorluğun her köşesinde yer almaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğunun yayıldığı bu geniş topraklarda (Balkanlar, Arap Yarımadası, Kafkaslar, Anadolu ve Kuzey Afrika gibi) İslam kültürü ve medeniyetinin yayılmasında önemli bir rol üstlenen Tasavvuf Hareketi'nin önemli ölçüde katkıları olmuştur. Tasavvuf Hareketi'nin yayıldığı tüm bölgelerde irili ufaklı birçok tarikat yapısı inşa edilmiş, kimileri bir kasaba kadar geniş alan üzerinde (Bulgaristan- Burgaz ve Gelibolu Mevlevihanesi gibi) kimileri de ufak bir çilehane formunda (Gelibolu Bican Kardeşlerin Çilehanesi gibi) düzenlenmişlerdir. Tasavvuf Hareketi'nin icracıları ve üyelerinin barınması, konaklaması, eğitimleri, ibadet ve ritüellerinin yerine getirilmesi ve diğer ilim irfan işlevlerinin gerçekleştirilebilmesi için tekke ve zaviye yapıları genel mimari örnekler içerisinde önemli bir yer tutmaktadırlar. Tekke ve zaviyelerin kuruluş aşamaları ile kurucu ve yöneticileri, hangi birimleri bünyesinde barındırdığı, binalarının inşaat ve malzeme ile plan özellikleri gibi birçok konuda önemli bilgiler veren, Türk-İslam Tarihi'nin başlıca yazılı kaynaklarından olan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi, bu özellikleriyle de Sanat Tarihi alanına katkıda bulunmaktadır. Yapıların bulundukları yerleri, fiziki durumları, plan ve mimari özellikleri ile tarikat liderleri hakkında etraflıca bilgi yer almaktadır. Bu çalışmada: Seyahatnamenin orijinal Osmanlıca metinlerinden ve Zuhuri Danışmanın seyahatname çevirisinden faydalanılmıştır. Evliya Çelebi'nin Anadolu topraklarında görüp incelediği, haklarında kurucu ve yöneticileriyle birlikte bilgi verdiği tekke ve zaviyeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi, Seyahatname, Tekke, Zaviye, Şeyh

Giriş

Bu çalışma da; Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi temel alınarak gezip gördüğü yerlerde, kayıt altına aldığı tarikat yapılarının bir derlemesini yapmak ve bunlarla ilgili verdiği anekdotları bir araya getirmek amaçlanmaktadır. Araştırma yapılırken, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan 1314-1315H/1896-1897M. tarihli Dersaadet baskısı on ciltlik Osmanlıca orijinal metinler ile Zuhuri Danışman tarafından 1969-1972 de yapılan Türkçe çevirisinden faydalanılmıştır. Yine Seyahatnamenin ciltleri üzerine yapılan günümüz çalışmalarında incelenmiş, çalışmada kullanılmıştır (Eren 1960). İnceleme ve araştırmayı, Seyahatnamede geçen bütün tekke ve tarikat yapıları ve onların kurucuları, şeyhleri hakkında geçen bilgileri, cilt sırasına ve şehir ile bölgelere göre tasnif edilmiştir. Sanat Tarihi alanında "Dini Mimari" grubu içerisinde değerlendirilen tarikat yapıları tekke, zaviye ve diğer yapıların örneklerinin anlatıldığı bölümler taranarak incelenmiştir. Tekke ve zaviyelerin kurulması, kurucu ve icracı şeyhleri, Sultanların ve devlet adamlarının katkıları ve hangi tarikata mensup oldukları, vakıfları, faaliyetleri, ayin ve tören şekillerine, yiyecekler-içecekler ve kıyafetlerine kadar her ayrıntı Seyahatnamede yer almaktadır. İslam dünyasının hemen hemen her şehrinde, kasabasında yaptırılmış, kültür merkezleri görevini üstlenmiş bu tarikat yapılarının geçmişteki rolleri ile tespit edilmiş hallerini günümüze tarihi belge ve kayıtlar ışığında aktararak, daha iyi tanıtılmasına katkıda bulunmaktadır.

Evliya Çelebi: Hayatı hakkında bilinenlerin çoğu seyahat hatıratını topladığı seyahatname adlı eserinde geçen verilere dayanmaktadır. Tam adı bilinmemekle birlikte, lakabını öğrencisi olduğu İmam Evliya Mehmed Efendi'den dolayı aldığı sanılmaktadır. Seyahatnamede ki verilerden 10 Muharrem Ayı 1020H/ 25 Mart 1611 tarihinde İstanbul-Unkapanı semtinde doğduğu anlaşılmaktadır. Seyahatnamede babasının adı Derviş Mehmed Ağa, Derviş Mehmed Ağa-i Zıllı şeklinde geçmekte ve Saray-ı Amire Kuyumcu Başısı olarak görev yapmaktadır (İlgürel, 1995,XI,

529. İz, 1979, VII, 61). Yine Kendi anlatımlarından İstanbul'a gelmeden önce dedelerinin Kütahya ilinin merkez mahallelerinden-Zereğen'de ikamet ettiklerini, İstanbul'un fethinden sonra Unkapanı semtine yerleştikleri anlaşılmaktadır. İstanbul'a gelip yerleştikten sonra, Unkapanı'nda iki ev bir dükkân, Kadıköy'de bir bağ evi ve bağları olduğunu kaydeder. Annesinin Abhazy'a göçmeni olduğunu, Sultan Ahmet I. zamanında saraya getirildiğini, annesi tarafından Melek Ahmet Paşa, Defterdar Zade Mehmet Paşa ve İpşir Mustafa Paşa ile akrabalığı olduğunu kaydeder. Kız kardeşinin Sultan Murat IV. zamanında isyan eden Balıkesirli İlyas Paşa ile evli olduğunu belirtmektedir (Banarlı 1971, II, 688. İlgürel, 1995, XI, 529). Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesinde yedi yıl eğitim aldıktan sonra saraya intisab etmiş ve Enderun Mektebine kaydolmuştur. Babasından hat derslerinin yanı sıra sesinin güzelliği ve musiki kulağı uygunluğu nedeniyle bir süre musiki dersleri almıştır. Aldığı iyi eğitimler sonucunda, melek Ahmet Paşa, Ruznameci İbrahim Efendi ve Hattat Kesan Efendi tarafından Sultan Murat IV.e Takdim edilmiş, sultanın emri ile Kılar-ı Has bölümünde görevlendirilmiştir. Burada; musikinin yanı sıra hat, tecvit, belagat ve nahiv gibi dersleri alarak eğitimini geliştirmiştir. Kendi anlatımlarında olsun çağdaşı kaynaklarda olsun evliliğinden ve çocuklarından hiç bahsedilmemektedir. Büyük bir ihtimalle hiç evlenmediği, hayatını seyahat etmeye adanmış anlaşılmaktadır. Elit bir ailede büyüdüğü için iyi bir medrese eğitimi yanı sıra askeri eğitim almış (Ata binme, cirit atma, tekne kaptanlığı gibi) çevik ve hareketli bir bünyeye sahipti. Almış olduğu iyi eğitim ona geniş bir hoşgörü, nüktedan bir tavır ve iyi bir hitabet gücü vermiştir. Saray ve çevresinde yakınları ve çok sayıda tanıdıkları olmasına rağmen asla "ikbal hırsına kapılıp mansıp peşinde koşmamış" sadece seyahat etmek için bu imkânlarını kullanmıştır. Evliya Çelebi bu konumunu sadece seyahat yapabilmek için yüksek makamlardan mektup getirip götürmek, vergi toplamak, elçilik kabilelerine katılmak gibi görevlere kendisini kabul ettirmek için kullanmıştır. Ailesinin malvarlığının yerinde olması nedeniyle uzun soluklu seyahatlerinde mali destek sorunu yaşamamış, yanında yardımcıları ve hizmetkârlarından oluşan kalabalık bir grubu götürmesine yardımcı olmuştur. Ömrünün yaklaşık kırk yılını seyahat ederek geçiren Evliya Çelebi, son büyük seferini uzunca bir yol güzergâhı belirleyerek Hicaz bölgesine yapmıştır (Gemici 2011). Hicaz'dan geri dönmemiş, ekibiyle Mısır, Sudan, Habeşistan, gibi ülkeleri gezdikten sonra Fas'a kadar gelmiş ve büyük bir ihtimalle bu bölgede vefat etmiştir (İlgürel, 1995, XI, 532).

Evliya Çelebi'nin İlk Seyahat Heyecanını; babasının dost meclislerinde yapılan sohbetlerde, anlatanların seyahat maceralarını dinleyerek ve onları hayalinde canlandırarak yaşadığını anlamak mümkündür. Geniş bir bilgi, kültür ve hayal dünyasına sahip olması, onun için seyahat etme düşüncesini, karşı konulamaz bir istek ve arzu haline getirmiştir (İlgürel 1995, XI, 529). Seyahatnamesinde 1040H/1630M. 19 Ağustos) yılı Muharrem Ayı'nın Aşure Günü gecesi gördüğü bir rüya ile seyahat arzusunu bağdaştırmaktadır. Rüyasında, İstanbul Yemiş İskeleyi (Bugünkü Eminönü'nde 1960'lara kadar hizmet veren sebze ve meyve iskeleyi) yanında bulunan Ahi Çelebi Camisinde Hazreti Muhammed'i kalabalık bir cemaat ile sabah namazını kılarken görür. Namaz sonrasında Hz. Muhammed'in elini öperken heyecandan "Şefaati Ya Rasulallah" diyeceğine "Seyahat Ya Rasulallah" der, Hz. Muhammed ona tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyaretini kendisine müjdelediğini söyler (İlgürel 1995, 529). İstanbul'u mahalle mahalle gezerek, kahvehanelerde, meyhanelerde ve değişik toplanma meclislerinde bulunan Evliya Çelebi, sadece insanları ve sohbetlerini dinlememiş, mekanların fiziki ve diğer kurulum özelliklerini, geçirdiği evrelerini merakla incelemiş, her birinin hikayesini de dinlemiştir. 1050H/1640M. yılında babasından izinsiz ilk seyahatini Bursa'ya yapmış, endişeli bir halde geri döndüğünde babası onun bu istekli haline fazla direnmemiş ve istediği gibi gezebileceğini söylemiş. Hatta gezip gördüğü yerleri not etmesini, bir seyahatname yazmasını bile tavsiye etmiştir. Babasının izin vermesinden sonra, ilk olarak İstanbul ve çevresini gezip incelemiş, aile kökenlerinin olduğunu söylediği, Kütahya, Manisa gibi şehirlere,(Varlık, 1988, IV, 300. Emecen, 1988, IV, 215-1-223). İzmit, Yalova, Bursa, Balıkesir gibi merkezlere de uğrayarak gitmiş, buraları gezip görmüş ve özelliklerini kaydetmiştir.(İlgürel, 1995, XI, 530). İlk uzun seyahatini 1643 yılında Ketenci Ömer

Paşa'nın Trabzon valiliğine atanmasıyla yapmıştır. Ketenci Ömer Paşa'nın heyetinde kendisine görev vermesi ile Trabzon'a giden Çelebi, yol boyunca uğradıkları her meskûn mahali gezip incelemiş, haklarında anlatılanları dinlemiş ve yerleşim özelliklerini not etmiştir. Önce 1645 yılında Yusuf Paşa'nın Girit seferine sonra, Hanya Kalesi'nin fetih seferine katıldıktan sonra tekrar İstanbul'a geri dönmüştür. 1646 yılında Defter Zade Mehmet Paşa Erzurum Beylerbeyliğine görevlendirilince, muhasip ve müezzin görevi ile kendisini mahiyetine almıştır. Erzurum'a gidene kadar uğradıkları Anadolu kent ve kasabalarını inceleme fırsatı olmuştur. Defterzade Mehmet Paşa ile birlikte Şuşik Kalesi seferine katıldıktan sonra Erzurum'a gelen İran-Safevi elçisinin Tebriz kentine dönüşüne refakat eden ekipte yer almıştır. Erzurum'da bulunurken, Gümüşhane, Tortum ve Artvin bölgeleri ile değişik görevlerle Azerbaycan ve Gürcistan bölgelerine giderek, Bakü, Tiflis, Revan ile diğer şehirlerini gezmiştir. 1648 yılında İstanbul'a döndükten sonra Şam'a Beylerbeyi olarak tayin edilen Murtaza Paşa'nın ekibine katılmış, bu görevde iken, Suriye, Filistin ve Lübnan'ın birçok şehrini dolaşma fırsatı bulmuştur. Murtaza Paşa'nın Şam Beylerbeyliğinden sonra Sivas Beylerbeyliğine atanması ile Sivas'a gelmiş, Sivas ve çevresi ile Orta Anadolu kentlerini dolaşmış, daha sonra İstanbul'a geri dönmüştür (İlgürel, 1995, XI, 530). Akrahası Melek Ahmet Paşa'nın Van Beylerbeyliğine atanması üzerine, onun ekibine katılmış, Van ile birlikte birçok yeni kasaba ve yerleşim yeri görmüş, incelemiştir. Van'da bulunurken İran ve Irak taraflarına çeşitli görevlerle gitmiş, Bağdat, Musul, Kerkük, Şirvan gibi kentleri ziyaret etmiştir. 1067H/1657M. yılının Aralık ayında İstanbul'a geri döndükten sonra Bursa üzerinden Balıkesir, Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası'na gitmiş ve bir yıl kalmıştır. Boğdan Voyvodası Stefanita Lupu' (Stefanitza)yu İstanbul'dan Boğdan'a geri götüren kafiyele katılmış, Boğdan'dan Kırım süvarileri ile birlikte Eflak Voyvodası III. Mihnia'nın "Te'dib" edilmesini (azledilmesi) sağlayan ekibin içinde yer almıştır. 1660 yılında Muhasip olarak Melek Ahmet Paşa ile birlikte Sofya'ya gitmiş, bu vesile ile Rumeli topraklarının büyük bir kısmını vergi tahsili yaparken dolaşmış, 1661 de Köse Ali Paşa ile birlikte Erdel seferine katılmış, Kırım'dan gelen destek birliklerine refakat etmiş, kış Belgrad'ta geçirdikten sonra Arnavutluk'ta mal tahsilatı görevine atanmıştır. Fazıl Ahmet Paşa'nın ekibinde yer alarak 1078H/1663M yılında Avusturya seferine katılmış, Uyvar Kalesi'nin fethinde bulunmuş, daha sonra Bohemya, İsveç ve Hollanda gibi ülkeleri ziyaret etmiştir (İlgürel, 1995, XI, 531. Kreutel, 1956, 17. Teply, 1975, 125-131). 1076H/1665M. yılında Kırım'a giden Evliya Çelebi, önce Kafkasları sonra Volga Boylarını dolaşmış, Azak Kalesi'ne uğramış 1079H/1668M'.de İstanbul'a geri dönmüştür. Yakın dostu Saili Çelebi ile birlikte en büyük amacım dediği Hac farızasını yerine getirmek için 1082H/1671M. yılında uzun bir hazırlık yapan Evliya Çelebi, ilk defa devlet görevi olmadan ve kendi imkânları ile gerçekleştireceği bu seyahat için üç yoldaş ve sekiz köle almıştır. Bilinen Hac yollarını kullanmadan farklı bir rota kullanmayı planlayarak yola çıkmıştır. Farklı kişiliğini burada da gösteren Evliya Çelebi, yol güzergâhını çok geniş bir alanı dolaşmayı gerektiren bir rota şeklinde düzenlemiştir. (İlgürel, 1995, XI, 531). İstanbul-Gebze-Yalova-Bursa-Kütahya-Afyon ve İzmir'i gezdikten sonra Sakız ve Sisam Adalarına uğramış, tekrar Batı Anadolu kıyılarına Aydın'a gelmiş sahil kasabalarını ve çevreyi gezdikten sonra İstanköy ile Rodos adalarına uğramıştır. Bu ilginç Hac yolu güzergâhına Rodos Adasından tekrar Güney Anadolu'ya dönerek Ayntap, Maraş, Kilis, Elmalı-Antalya (Arıkan, 1988, IV, 189) ve Antakya gibi şehirleri ziyaret ederek yoluna devam etmiştir. Güney Anadolu üzerinden Halep'e, Şam'a ve sonunda Hicaz'a vararak Hac farızasını yerine getirmiş, Hicaz'dan geri dönmemiş, ekibiyle Mısır, Sudan, Habeşistan, gibi ülkeleri gezdikten sonra Fas'a kadar gelmiş ve büyük bir ihtimalle bu bölgede vefat etmiştir (İlgürel, 1995, XI, 532).

Evliya Çelebi; İyi bir edebiyat bilgisinin yanı sıra şairlik ve musiki bilgisine de sahipti. Anne tarafından akrabaası Melek Ahmet Paşa'nın büyük desteklerini görmüş, onun görevli gittiği tüm eyaletlerde bulunmuştur. Gezip gördüğü, incelediği kentleri, kasabaları ve karşılaştığı olayları biraz abartarak bazen ince nüktedan bir tavırla anlatmış, naklettiği herhangi bir olayı daha da ilginç kılmak için benzer biçimde tamamen kurgulanmış bir haber veya olay ile açıklayarak konuyu vurgulamaya çalışmıştır. Yapılan son dönem araştırmaları sonucunda Evliya Çelebi'nin on ciltlik

eserinin tamamının orijinaleri Topkapı Sarayı Kütüphanesinde olduğu anlaşılmıştır. Türk-İslam Kültürü Tarihi içinde önemli bir yere sahip seyahatnamenin nüshaları “Seyahatname-i Evliya Çelebi” “Evliya Çelebi Seyahatnamesi” ve Tarih-i seyyah” adlarıyla kütüphanede bulunmaktadırlar. (Kuran, 1988, IV, 249-252). Evliya Çelebi’nin seyahatnamesi; Türk-İslam dünyasında, tarihsel doku, kültürel miras ve mimari unsurlar hakkında İbn-i Batuta Seyahatnamesi kadar önemli ve ondan daha hacimlidir. Kendisinden önce Matrakçı Nasuh’un Ordu ile katıldığı doğu ve batı seferlerinde, geçilen her yerleşim yerini minyatürlerle işleyerek anlatması, bütün kentlerin dokusunu yansıtmaya kadar önemli bir eserdir seyahatname. Evliya Çelebi resmetmemiş fakat yazarak etrafıca anlatmıştır. Babasının kendisine verdiği tavsiyeye uyarak, gezip gördüğü kentlerin, kasabaların ve tüm yerleşim yerlerinin hemen hemen bütün özelliklerini, üç aşağı beş yukarı notlarına kaydetmiştir. Seyahatnamenin birçok alanda katkısı vardır. Yaklaşık kırk yıllık bir seyahat birikiminin, oldukça geniş bir coğrafyanın tarihi, coğrafyası, sosyolojisi, folkloru (Tan, 1979, 3) ve tabi ki eski ve yeni kültürel miras alanları için geniş veriler sunmaktadır. Sanat Tarihi araştırmaları bakımından ele aldığımızda Askeri mimari, sivil ve dini mimari, ulaşım, malzeme temini ve su yolları gibi pek çok konuda ilginç olduğu kadar elle tutulur bilgiler sunmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi; ilk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi adlı eserinde seyahatnameden sıkça faydalanmıştır. Seyahatname bu yönüyle bir temel kaynak eseri olarak Sanat Tarihi araştırmalarında rahatlıkla kullanılabilir. Bu makale Evliya Çelebi’nin eşsiz eserinden yararlanılarak orada anlatılan bilgilerin sanat tarihi çalışmalarında nasıl aydınlatıcı olabileceğini örnekleme amacıyla kaleme alınmıştır.

Tekke ve Zaviye Yapıları: Evliya Çelebi seyahatnamesinde; gezip gördüğü tüm kasaba, köy ve şehirlerin, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerini edebi bir dil ve üslupla anlatırken, mimari örnekler hakkında da geniş tespitlerde bulunmuştur. Dini yapıların(camilerin, kiliselerin, havraların vb.)sayıları, bulundukları yerleri, ayrıntılı mimari birimlerini, görevlileri gibi pek çok özelliklerini kaydetmiştir. Diğer köprü, yol, kale, su kemeri, han, çarşı, bedesten, hamam, sebil, çeşme ile araştırma konumuz olan tarikat yapıları tekke ve zaviyeler, Mevlevihaneler gibi kent dokusunun vazgeçilmez örneklerini de kaleme almış ve ayrıntılı bilgiler vermiştir (Özkaya, 1988, IV, 253-255). İslam kültürü ve medeniyetinin gelişmesinde, sosyal tabana yayılmasında, fetihlerin yapılması ve fethedilen topraklarda kalıcı olmasında önemli ölçüde katkısı olan tekke ve zaviyelerin anlatımı, seyahatnamede hatırı sayılı bir yer tutmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kuruluşu, kurucuları, nasıl faaliyet gösterdikleri, personel ve mensup sayıları, sosyal hayata katkıları, gelirleri ve giderleri, sultanlarla bağlantıları gibi pek çok konuda yaptığı tespitleri kaleme almıştır. Seyahatnamede anlatılan tekke ve zaviyelerin çoğunluğu İstanbul, Mısır, Bursa ve Rumeli topraklarında bulunmaktadır.

Tekke ve Zaviye: Şemsettin Sami’nin Kamus-i Türki adlı eserinde “tekye” biçiminde yazılan kelime, günümüzde “tekke” olarak kullanılmaktadır (Şemseddin Sami, 1996, 558) Tekke kelimesinin kökeni hakkında kesin bilgi olmamakla beraber “oturmak, yaslanmak” anlamında “vekee” kökünden geldiği ağırlıklı olarak kabul edilmektedir. Arapça’da “asâ, dayanak, destek” anlamında ki “tükee” kelimesinin de “tekke” sözcüğüne kaynak gösterilebilir.Günümüz Arap sözlük bilimcilerinden Muhammed Adnânî; Arapça’dan tekye biçiminde alınarak Türkçeleştirildiğini savunmaktadır. Yine Arapça bir sözlük olan El-Mu‘cemü’l-vasî’t’te “tekye” kelimesi Türkçe olarak yer almaktadır. Bir başka araştırmacı grubu Kelimenin Farsça “post” anlamındaki tekke kaynaklandığını ileri sürse de. Farsça metinlerde tekke kelimesinin yerine yerine “dergâh” ve “hankâh” gibi kelimeler kullanılmıştır (Cebecioğlu, 2014, 268) Arapça yazım kuralına göre Osmanlıca metinlerde “tekâyâ” biçiminde çoğulu türetilmiştir. İslâm kültürü ve medeniyetinin temel kurumlarından olan cami, medrese ve tekke gibi yapı gruplarından tekkelerin ilk nerede ve ne zaman kurulduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Hâce Abdullah-ı Herevî’ ve Abdurrahman-ı Câmî gibi tarihçilere göre ilk teke örneğinin H.II/M.VIII. yüzyılda Şam yakınlarında, Filistin şehri Remle yaptırılmıştır (Ocak, 2010, 184. Kara, 2011, 368). İbn-i Teymiyye ise ilk tekkenin yine aynı yüzyılda Basra’nın Abadan bölgesinde yapıldığını söyler (Kara, 2011,

368-3709. Tefsirden felsefeye kadar bütün ilimler medreselerde okutulurken, tekkeler daha çok toplumun mânevî ve ahlâkî açıdan eğitilmesine yönelik esaslar üzerinde yoğunlaşmıştır. İlk tekke yapıları;oldukça sade ve basit formda oldukları sanılmaktadır. Küçük sade bir oda ve basit birimlerden oluşan ilk tekke örnekleri, H.III. M.VIII. yüzyılda İslam dünyasında ki felsefî ve tasavvufî hareketlerin gelişimine paralel olarak çok fonksiyonlu külliye yapıları gibi büyümüş gelişmiştir (Ocak, 2010, 184).Tekkeler değişik zamanlarda ve değişik coğrafyalarda “zâviye, hankah, dergâh, ribât, âsitâne, buk‘a, imaret, düveyre, savmaa, mihrap, tevhidhâne, harâbat” gibi isimlerle anılmıştır. Mescid ve medrese kelimeleri de bu anlamda kullanılmıştır. Bazan tarikatın merkez tekkesi için âsitâne terimi tercih edilirken bazen da Mevlevîlik’te olduğu gibi büyük mevlevîhânelere âsitâne, küçüklerine zâviye adı verilmiştir. Kâdirîhâne, Gülşenîhâne, Kalenderhâne, Mevlevîhâne gibi bağlı bulunduğu tarikatın ismini alan tekkeler de vardır. Büyük şehirlerde ve kervan yolları üzerinde inşa edilen tekkelerde tasavvufî eğitimin yanında han, imaret ve kervansarayların gördüğü hizmet de yürütülmekteydi. Tekke mensupları sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirirken devlet yöneticileriyle yakın ilişkiler kurmuştur (Kara, 2011, 368-370. Doğan, 1977, 4-6. Tanman-Parlak,2011, 374).

Zâviyeler: Arapça, açı, köşe, evin küçük bir köşesi veya odası gibi manaları ihtiva eden bir kelime. Tekkenin küçüğüne verilen isim. Zaviyeler genel olarak, şehir ve kazaların kenarlarında, uzakça yerlerde kurulurdu. Mecaz olarak dünyaya da zaviye denir (Cebecioğlu, 2014, 296).Genelde bir şeyh ile dervişlerinin yaşadığı küçük kapsamlı tekkeler için kullanılmıştır. İslâm dünyasının sınır boyları olan Mağrib ile Anadolu’da meskûn bölgelerdeki ufak zâviyelerin yanı sıra kolonizasyon merkezi niteliğinde, geniş kapsamlı bazı kırsal kesim zâviyelerinin de inşa edildiği görülmektedir (Tanman-Parlak, 2011,373).

Mevlevîhane: Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin tasavvufta son mertebe saydığı melâmet neşvesine sahip bulunan Mevlânâ,Mevlevî silsilenâmesinde tarikatın pîri olarak kabul edilmektedir (Tanrıkorur, 2004, 468.).Mevlevîlik başlangıçta Anadolu’daki diğer tasavvuf akımları gibi âdâb ve erkânı belirlenmiş ve tekke düzeni kurulmuş klasik bir tarikat niteliğinde olmamıştır. İlk Mevlevîlik faaliyetlerini başlatan Hüsâmeddin Çelebi’den (ö. 683H/1284M) sonra 691H/1292M) yılında irşad makamına geçen Sultan Veled (ö. 712H/1312M), Anadolu’da siyasî ve içtimâî sıkıntıların yaşandığı bu dönemde babasının görüşlerini yayabilmek, vakfın gelirlerini arttırmak, yeni vakıflar tesis etmek ve elden çıkanları geri alabilmek için Anadolu’ya hâkim olan Moğollar, siyasî iktidarı temsil eden Selçuklu hânedanı mensupları ve Türkmen beyleriyle iyi ilişkiler kurmada başarı göstermiştir. Yetiştirdiği halifelerini Amasya’ya, Kırşehir’e, Erzincan’a yollayıp buralarda zâviyeler kurdurmuş ve Mevlevîliği yaymaya başlamıştır. Babası ve Hüsâmeddin Çelebi gibi müderrislik yapan Sultan Veled de medresede, bir cemaathânedede, büyük kubbeli veya eyvan örtülü bir mekânda, mescidde yahut kendisinin ya da mensuplarından birinin evinde eski sûfiler gibi zikir, semâ ve sohbet meclisleri düzenliyordu; onun da bir tekkesi yoktu. Konya Mevlevîhânesi türbenin yapımından sonra kurulmuştur (Tanrıkorur,2004, 468).

İstanbul Tekke ve Zaviyeleri; İstanbul’da bulunan tarikat ehli yapılarının en eski örneğinin **Feth Gazi Tekkesi:** olduğunu, Ayasofya Camii kapısının iç yüzünde Sirkeci yönünde bulunduğunu, Sirkeci Tekkesi denildiğini söylemektedir. Fetihden sonra sultanın izniyle ilk kurulan tekkedir. “Hazreti Peygamberden sonra Ashab-ı Güzin Mesleme Ebu Eyyüb El-Ensar ile gelip İstanbul’un yarısını fethettikleri vakit bu tekke Kızlar Manastırı olarak kullanılan yapıdan çevrilmiştir. Tekkenin şeyhi Hazreti Şeyh Üveys’dir ki yetmiş müride icazet verip hırka giydirmiştir Kendisi Şam’da Bilal-i Habeş makamı yanında defnedilmiştir (Evliya Çelebi, 1969, II, 21). Yine en eski tekkelerden **Emir Buhara Tekkesi, Sofular Tekkesi, Paşa Tekkesi, İmam Sinan Tekkesi ve Tavaşi Mehmet Ağa Tekkesi** Çarşamba semtindedir. **Keskin Baba ve Dragman Tekkeleri** Ayasofya Camii çevresindedir. İstanbul’un ilk âsitâne veya mevlevîhânesi ise 897’de (1491) II. Bayezid’in izniyle dönemin vezirlerinden İskender Paşa’nın av arazisi üzerine kurulan Kulekapı (Galata) Mevlevîhânesi’dir. İstanbul bununla Konya’dan sonra en önemli Mevlevî şehri haline gelmiş ve tasavvufî anlayış, edebiyat ve sanatıyla başlı başına bir kültür

ortamı teşkil etmiştir (Tanrıkorur, 2004, C.29, 470). Seyahatnameden Ayasofya Camisini çevresinin, tekkeler bakımından oldukça yoğun olduğunu görmekteyiz. **Erdibli, Ekmel, Sümbül Sinan, Gülşen-i Halveti, Gülşen-i Masum ve Gülşen-i Ali** tekkeleri Ayasofya civarında kurulmuş örneklerdir.

Evliya Çelebi'nin Önemle Üzerinde Durduğu Bir Tekke Örneği İse Caferabad Tekkesidir: Sultan Süleyman Han'ın hizmetkârlarından zevk ve izzet sahibi Cafer adında bir kimsenin yaptırdığı bina, şehrin yüksek bir yerine kurulmuş olup, çeşitli ahşap malzeme ile duvarları kaplanmıştır. Tekkenin içerisinde duvarları devrin sanatkârları tarafından süslenmiş, hat sanatı ve minyatür resimlerle kaplanmıştır. Nakkaş Ağa Rıza duvarlara siyah kalemle büyük bir kayalık üzerinde vahşi geyik ve diğer hayvan resimleri işlemiş, ünlü Farisi ressamı Behzad ve Mani bile bu resmin bir çizgisini çekmekten acizdirler diye beğenisini belirtmiştir (Evliya Çelebi, 1969, 104-111). Evliya Çelebi'nin bu sözlerinden: Osmanlı mimarisinde minyatür sanatına paralel olarak binaların iç cephe duvarlarının da resimlerle dekore edildiğini anlıyoruz. Sultan Süleyman Han bu tekkenin denize bakan bir köşesinde kalıp gezinirken kendisine Hint padişahının hediye olarak gönderdiği bukalemun nakışlı telatin derisinden yapılmış yemek sofrasını, yüz adet Hitay tabağı, kâseleri birçok kıymetli kap-kaçağı hepsini birden bu tekkeye vakfetmiştir. Fakat daha sonraları zorbalar tarafından yağmalanmışlar sadece bir derviş keşköl-ü geriye kalmıştır (Demircancı, 1988, 37-38). Sultan Dördüncü Murat döneminde Unkapanı iç tarafında ikramlı ve zengin olan Perviz Ağanın kölesi Hasan Efendinin yaptırdığı **Hasanabat Tekkesi** de önemli bir merkezdir. İstanbul'un asilleri, önde gelen insanları bu tekkeye "Niznam-Abad Tekkesi" derler. "Niznam" Slav dilinde bilmem anlamındadır. Tekkenin şeyhi, hayır sahibi hayatta olduğundan her aybaşıda gezinti sevenlere haber verip hanende ve sazandeler eşliğinde eğlence ve ziyafet çeker. **Abdüsselam Bahçesi Tekkesi:** çok güzel bir alanda yeşillikler arasında, İrem bağı benzeri bir yerdir ki insan içinde kaybolur. Çevre esnafın içinde dolaşarak dinlendiği, iki tarafı ağaçlı, güzide bir bahçe içerisinde ki kırk odalı tekke (Evliya Çelebi 1969, , 313-315). **İskender Paşa Tekkeleri:** Kale kapısı dışında ki yüksek bir tepe üzerinde, Hazreti **Mevlana Celaleddin-i Rumi Mevlevihanesi** bulunmaktadır ki doğrusu yaptıranı İskender Paşa'dır. Cihanı seyreden büyük bir avlu etrafına kâgirden yüz adet dervişler odası yaptırmıştır. Büyük bir semahane binası ve mutfakları ile çok fukarayı ağırlamaktadır. Cihangir Mahallesinde, pek çok fukaraya sahip **Cihangir ile Abdulkadir Gilani (Geylani) Tekkesi** oldukça mamur ve müdavimi çoktur. **Tomtom Mahallesi Tekkesi, Karabaş Tekkesi, Çavuş Paşa Tekkesi, İsa Çelebi Tekkesi** bu bölgenin önemli tekkeleri olup hepsi sultanın himayesindedir. **Kule Kapısı Tekkesi;** Bu mevkinin en büyük dergahı olup Şeyh Adem Efendi tarafından kurulmuştur. Şeyh Adem Efendi, birkaç müridi ile Hicaz'a gitmiş, oradan da Mısır'a geçerek yeni bir tekke ocağı kurmuştur. Üsküdar'da kırk yedi türbenin bulunduğunu, bunların en önemlisi ve rağbet göreninin de **Hazreti Mahmut Efendi Tekkesi** olduğunu, devamlı olarak gece ve gündüz üç yüz fukarasının ilahiler okuyup Allah kelamını söylediklerini belirtir. Tekkenin odalarının çokluğunu anlatmak için bu üç yüz fukaranın bir köşede hücrelerinin olduğunu söylüyor (Evliya Çelebi, 1969, I, 140-141). Diğer önemli bir tekkenin de **Abdulkadir Geylani Tekkesi** olduğu, Mahmut Efendi Tekkesi gibi şenlikli ve kalabalık törenler düzenlendiği, civar fukaraya yemekler verildiğini anlatmaktadır. Bir Halveti Tarikatı binası olan **Dutçuzade Tekkesinin** mezarlık içerisinde küçük bir yapı grubundan oluşmaktadır. Anlatılan tekkeler içerisinde ilginç bir mimari ve konuma sahip bir örnekte Öküz Limanında Kaya Sultan Yalısının dibindeki **Hacı Bektaşî Veli Tekkesidir**. Küçük bir barınak formunda Evliya Çelebi'nin deyişiyle "Derviş Barınağı" gibidir (Evliya Çelebi I, 142).

Yine sıra dışı bir tarikat yapısı örneği olarak **Miskinler Tekkesi;** Ana cadde üzerinde, şehrin dışında büyük bir yapılar topluluğudur. Yüksek duvarları, büyük pencereleri ile havadar odaları vardır. İstanbul'un bütün miskinleri burada toplanır ve sadakalarla geçinirlermiş. Şehrin herhangi bir semtinde bir miskin görülürse, derhal aman vermeyip derdest ederek tekkelerine getirirlermiş. İsterse bu miskin Ayan-ı Eşraftan olsun hiç dinlemezler ve ellerindeki padişah fermanı ile yakalayıp tekkeye götürürler. Çünkü "Cüzam" illeti bulaşıcıdır ve bir cüzamlının şehir

içinde dolaşması, halkın arasına katılması yasaktır. Miskinlerin halkın arasına karışmasını engellemek için şehir dışında da başka miskinler hanesinin bulunması, Osmanlı İmparatorluğunda salgın hastalıklara karşı alınmış önlem olması bakımından önemli bir karantina örneğidir. Arabistan'da ve Mısır'da cüzamlı Allahın hikmetiyle sülaleye sürüp, torunlarının bile baş ve kirpikleri dökülür (Evliya Çelebi, 1969, II, 173-174). **Hintlilerin Kalenderhane Tekkesi;** İstanbul'a gelen Hintli Müslümanların Kalenderiye Tarikatına mensup olan kulları tarafından kurulmuştur. Sultan İbrahim Han'ın sık sık burayı ziyaret ettiği, törenlere katıldığı, İbrahim Ethem Hazretleri gibi bir taçlı hükümdar olduğuna bakmayarak, tekkenin fukaralarıyla sofraya oturup birlikte yemek yediğini belirtir. Ayrıca tekkeyi maddi olarak desteklemenin yanı sıra binalarının da bakım ve onarılmasını sağlamıştır.

Bursa Tekke ve Zaviyeleri; Evliya Çelebi'nin önemle üzerinde durarak anlattığı tekke ve zaviye grubu Bursa şehrinde bulunmaktadır. Pınarbaşı yolu üzerinde, yetmiş-seksen odalı, gayet mamur taş duvarlı, gayet süslü sema meydanı ve bakımlı bağ-bahçesi ile **Hazreti Mevlana Celaluddin-i Rumi Tekkesi** en büyük tekkelerden birisidir. **Emir Sultan Tekkesi;** bir tepe üzerinde çokça odası olan, üst örtüsü tamamen kurşun kaplı, bakımlı bir merkezdir. Emir Sultan hazretlerinin adına kurulmuş bu tekkenin yüzlerce fukarası vardır. Yine Numan Sabit yolunda ki **Zeyniler Tekkesi** büyük bir binadan müteşekkildir. İç Kalede Halvetiye Tarikatı'na mahsus **Fetavi Efendi Tekkesi**, daha çok zariflerin ziyaret ettiği bir tekkedir. Orhan Gazi'nin emir ve müsaadeleri ile bizzat yaptırılan **Abdal Meram Tekkesi**, Yeşil beldesinin en yüksek yerinde Bursa şehrine bakar vaziyette, çimenlik ve ağaçlar arasında, bir al-i aba yeridir. Buranın fukaraları, baş ve ayakları çıplak, ciğerleri ilahi aşk ile yanmış, sineleri üryan canlardır ki gezmeye gelenlere can-ı gönülden hizmet ederler ve şevkle uğurlarlar. Orhan Gazi bu tekkeye binden fazla sahan, tencere, kazan gibi bakırdan yapılmış pek çok kap kaçak vakfetmiş, gelirler intisab ettirmiştir (Evliya Çelebi 1969, V., 173-174). Seyahatnamede hakkında bilgi verilen ilginç bir tekke yapısı da **Şeyh Kiliman Tekkesi**'dir. Orhan Gazi'nin emirleriyle inşa edildiği fakat evkafının olmadığı, bu nedenle gayet kanaatkâr fukara ve dervişleri olduğu, kıt kanaat hizmet verdikleri anlatılıyor. Deveciler semtinde kalabalık bir yerde olmasına rağmen ziyaretçileri tarafından yapılan yardım ve bağışlarla hizmet verdikleri anlaşıyor. Yine bir başka örnek **Abdal Musa Tekkesi**, bunu da Orhan Gazi'nin bina ettirdiğini söylemektedir. Bursa şehrinde Bektaşilerin önemli bir merkezi olan **Akbıyık Tekkesi**'ni de Orhan Gazi yaptırmış. Evliya Çelebi; Erzurum'da bir yıl kalıp görev yaptığı sırada Tebriz kapı Semtinde, Erzurum Kalesi girişinde bulunan Ebu İshak Kazvurini Hazretleri'nin makam türbesini görmüş ve Bursa'da onun adına yapılan tekkeyi ziyaret ettiğinde bu bilgiden bahsetmektedir. "**Ebu İshak Kazviruni Tekkesi;** Mübarek vücudu Erzen-i Rum'da Tebriz kapısının iç tarafında bir kale içinde gömülüdür, herkesin ziyaret ettiği, dualar okuduğu bir makamdır" şeklinde anlatmaktadır (Evliya Çelebi, 1969, II, 177). Gayet mamur bir tekkedir, binalarının içerisi de dışı gibi bakımlı, yüksek duvarları ile havadar olduğu, mutfaklarının, kilerlerinin devamlı dolu ve işlediği, fukarası ve dervişlerinin ikramda yarıştıklarını, dualar ve ilahiler okunarak törenlerin yapıldığı gayet nezih bir tekkedir".

Bursa Şehrinde bir tekke vardır ki burası Evliya Çelebi'nin yaklaşık sekiz ay kalıp tedavi gördüğü, ağırlandığı **Kelgra Sultan Tekkesidir;** "Bir Bektaşî tekkesi olan. bu tekke içinde on gece kendimizden geçmiş, dehşet içinde, rahat bir uykuya daldık. Kışın şiddetinden, çektiğimiz elemeler, şiddetler ve korkulardan vücudumuzu muhtelif hastalıklar sardı. Bir kış günü kırık ve hasta olarak yastığa dayanarak on Hatmi Şerif okudum. Çocukluğumdan bu güne kadar bin altmış kere Kuran-ı Kerimi tamamladım. Bu büyük tekkede bütün Bektaşî fukaraları ve dervişleri ile sekiz ay sıhhatimiz düzelinceye kadar can sohbetleri ettik. Kah müezzinlik kah imamlık ederek vücudumuzu düzelttik iyileştik) hiç birisi ben filan adamın satın alınmış kölesiyim demeyip güya benim candan gulamımmış gibi candan hizmet edip yanımda kalmışlardır" diye anlatmaktadır (Evliya Çelebi, 1969, III, 134). Evliya Çelebi; Bursa tarikat yapıları hakkında tek tek bilgi verdiği gibi, bağlı oldukları tarikatlara göre toplu sınıflandırma da yapmıştır. **Gülşeni Tekkesinin** gayet mamur olduğunu, Halveti Tarikatı'na bağlı on yedi, Kadiri Tarikatı'nın dokuz, Nakşibendi

Tarikatı'nın üç, Kalenderiye ve Rifai tarikatlarının birer tekkesi bulunduğunu belirtir. Ayrıca Bursa'da İstanbul gibi imparatorluk dışından gelen gruplarında yapıları olduğunu özellikle bir Bedevi Tekkesinden bahsetmektedir. Bursa tarikat yapılarının seyahatnamede geçen diğer örnekleri; **Güleşçiler Tekkesi, Postinbus Baba Tekkesi, Burhan Dede Ziyaretgâhı ve Tekkesi, Habip Karamani Ziyaretgâhı ve Tekkesi**dir (Evliya Çelebi, 1969, III, 20-22).

Amasya ve Çevresinde Bulunan Tekke ve Zaviyeler: Evliya Çelebi; Amasya ve civarında kırk kadar tarikat ehli binasının varlığından bahsederek içlerinde en büyük ve mükemmelinin Mevlana Celaluddin-i Rumi Tekkesi olduğunu belirtir. Tekkenin binasının gayet sağlam, üst örtüsü kubbe ve tonozlarla örtülmüş, semahanesi ve safahanesinin kubbeleri kurşunla kaplanmış, diğer yerler kiremitle örtülmüş, fukaraları ve dervişleri muntazam düzenli olup hizmet ve ikramda yarışmışlar. Diğer önemli tarikat yapılarının **Hızır İlyas Tekkesi, Gök Medrese Tekkesi, Müftüzade Ahmet Efendi Tekkesi, Şamlar Tekkesi, Gülabizade Tekkesi, Pirlar Tekkesi, Kanlı Pazarı Kadiri Tekkesi ve Miskinler Tekkesi**'dir. Hızır İlyas Tekkesinin kurucusu ve baş şeyhinin Şeyh Zekeriya Halveti Pir İlyas olduğu, Kabrinin Saraçlar Beldesinde bulunduğu ve herkes tarafından ziyaret edilen bir ziyaretgâh formunda düzenlendiğini belirtmektedir (Evliya Çelebi, 1969, III, 186).

Engürü'de (Ankara) da Bulunan Zatlar ve Yapıları: Ankara'da bulunan ve diğer tarikat yapıları içerisinde önemli bir yere sahip olan **Hacı Bayram-ı Veli Tekkesi**; Evliya Çelebi "Muhteşem Kutup, zamanın zahidi, yegâne hakikatleri söyleyen, büyük küçük herkese nasihat eden, İnsanların önderi, olgunluğu en son hak eden ketub, Allah'ın hikmeti, madeni, ilahi kalpler sakini" şeklinde uzun methiyeler düzerek andığı Hacı Bayram-ı Veli'nin Engürü Nehri'nin Sol isimli köyünde doğduğunu, Şeyh Hamit hazretlerinden fakr-ı Cihazını aldığını ve onun yol göstermesi ile nice seneler kutuplar kutubu olup birçok keşif ve kerametler göstermiş bir zat diye not etmiştir. Yıldırım Bayezid Han'ın daveti üzerine Edirne'de yaptırdığı Eski Camiye gelip kürsüye çıkarak sultan ve maiyetine vaaz etmiş ulu bir zattır. Hacı Bayram-ı Veli vefat ettikten sonra Engürü Hisarı içerisinde, Sultanın kendisi için yaptırdığı tekkenin yanında bir ulu kubbeli türbeye defnedilmiştir. Türbenin içerisinde nakışlarla işlendiği, kubbесinin hat sanatı örnekleri ile donatıldığı, bir cennet köşesi şeklinde düzenlendiği güzel bir yapıdır (Evliya Çelebi, 1969, II).

İznik'te Bulunan Tarikat Yapıları: yedi tekleden ibarettir. İçlerinde en meşhuru kutuplar kutbu Eşrefoğlu Tekkesi olup, revaklı avlulu, içerisi fukara ile doludur.

Eskişehir-Seyitgazi'de bulunan Tarikat Yapıları: Evliya Çelebi Seyitgazi'de bulunan sıra dışı bir tekleden övgüyle bahseder. **Pirce Sultan Tekkesi:** kendisi Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden olup bu tekkeyi kurmuştur. İki yüzden fazla fukarası ve dervişinin olduğu, hemen hepsinin sanatla uğraştıklarını, her gelen ve giden ziyaretçilere, haluk, halim ve selim bir edayla gece gündüz ikramda bulunduklarını söyler. Bunlar sanatlı kap kaçaklar, Çevkanlar, sihirli gibi göz alıcı eşyalar icat edip hırka bahası olarak ziyaretçilere verirlermiş. Bu tekkenin her bir dervîşi, fukarası kesinlikle bir meslek, bir iş sahibi imişler. Meydan faraşlığından, marangozluğa, demir dövmeden duvar ustalığına kadar birer meslek öğrenirlermiş (Evliya Çelebi, 1969, III, 31-33). **Battal Gazi Türbe ve Tekkesi (Azizin Yeri):** Seyitgazi kasabasının en yüksek mevkiinde, bir tarafında büyük bir kubbe ile örtülü, Battal Gazi'nin türbesi, diğer yanında mutfâğı, kileri, semahanesi ve hücreleri ile tekkesi yer almaktadır. Türbenin giriş kapısı eşliğinde ve kapısının kapı kapaklarında gümüş işlemeli pullar, gümüşten kakma güller, çiçekler ve gümüş kilit ile anahtarlıkları varmış. Battal Gazinin kabrinin de (Sandukası) "On adım boyunda heybetli bir uzun mezarıdır. Sandukanın dört bir yanı buhurdanlıklar, Çırağanlar, gülâbdan ve şamdanlarla kat kat süslüdür. Türbenin içinde, duvar nişlerinde yetmiş adet güzel yazılı Kur'an-ı Kerim vardır ki çokça gelen ziyaretçiler okusunlar diye. Sandukanın baş tarafında çeşitli oklar, davul ve yaylar vardır. Zer-deste, davudî, sapan, keşkûl, balta ve bunun gibi çeşitli eşyalarla duvarları süslüdür. Duvarlarında, ziyarete gelen insanların, âşıkların değişik yazıları, sözleri işlenmiştir" (Evliya Çelebi, 1969, IV, 205-208). Evliya Çelebinin, Bu kadar ayrıntılı olarak bir türbe hakkında bilgi

vermesi türbe mimarisi, süslemesi ve kullanımı bakımından önemlidir. Bir başka tekke ve ziyaret yeri **Gizlice Baba Tekkesi** 'de üst örtüsü ve mimarisi ile özgün bir örnek olduğunu söylemektedir. Tekkenin yüksek duvarlarının üzerini örten kubbe ve tonozları, mavi renkli kurşunla kaplı olduğu, bir konaklık mesafeden görülebilen mavi kurşun kaplamanın deniz dalgası gibi parıldadığını, yüksek tepe üzerine kurulu tekkenin ana kapısının yanında Gizlice Babanın ziyaret makamının bulunduğunu not etmektedir. Gizlice Baba ve taifesi yetmiş okka saf dokuma hırka ile Horasandan gelip tekkeyi kurmuş vefat edince buraya defnedilmiştir (Evliya Çelebi, 1969, IV, 208-209).

Konya'da Bulunan Tarikat Yapıları ve Şeyhleri: Konya denilince ilk akla gelen tarikat yapısı tabi ki mevlevihanedir. Evliya Çelebi Mevlana'yı anlatırken "Evvela ilahi sırların müftüsü, sonsuz nurları gören düşünce ışığı, yaratılışın ışığı, makam sahibinin imamı, kadri yüksek himmetli alemin ışığı, havsiyanın direği, evliyanın göz nuru, şeyh hazreti bilginler sultanı" şeklinde uzunca bir methiye mahlası düzenlemiştir. İsim ve künyelerini "Hasan Belh-i Hatip, İbn-i Mahmut Hatip, İbn-i Mevdud İbn-i Sabit, İbn-i Mutaahhar, İbn-i Mehmet, İbn-i Abdurrahman, İbn-i Emir-ül Mü'minin Hazreti Ebubekir" diyerek Mevlana'nın soyunu Hz. Ebubekir'e kadar götürmektedir. "Hazreti Mevlana'nın doğum yeri Horasan Eyaleti Belh şehridir. Çocukluğunda babası ve bütün akrabalarıyla 605H/1209M. senesinde Anadolu'ya girmişler, daha sonra Karaman illerine gelmişlerdir. Mutlu zamanlarında dört yüz bin Müslümana öncülük etmiştir. Kendisi de zahir bilginlerden olmasına rağmen Şems-i Tebrizi'den fakr-ı cihazını kabul edip batın bilgisini de ondan alarak Mevlevi Tarikatını icat etmiştir. 672H/1274M. senesinde Sultan Rüküddin Süleyman döneminde fani dünyadan dar-u bekaya iltica etmiş, babasının sandukasının yanına defnedilmiştir" (Evliya Çelebi, 1969, IV, 219-223). **Hazreti Mevlana'nın Makamı (Tekkesi):** Evliya Çelebi; Mevlevihane binaları için Sultan Süleyman binalarıdır der. Ancak daha nice hükümdarlar, sultanlar bu makamı inşa ve tamir ettiklerini, birçok katkıda bulunduklarını da söyler. "Süleyman Han, Bağdat'ı fethetmeye giderken iki yüz kese masraf koyup, cennet gibi mamur olan Bağdat'ı fethedip dönerken önce bilginler sultanı ve oğlu Molla Hünkârın kabirlerini ziyaret edip sandukalarının yeniden düzenlenmesini emreder. Sandukaları ipek sırmalarla donatıp, etrafını gümüş parmaklıklarla çevirtmiştir. Sandukaların dört bir yanına güzel yazılı Kuran-ı Kerimler, şamdanlar, çırağdanlar, buhurdanlar, bin kıymetli kandiller ve sanlı avizelerle türbenin içerisini tefriş ettirmiştir. Hazreti Mevlana Sultanın sandukasını hepsinden yüksek, oğlu Molla Hünkârınkini biraz daha alçak yaptırmış, şahideliklerin başlıklarını Mevlevi külahı üzerine beyaz Mevlevi sarıkları ile donatmış, sandukaların üzerlerini Keşmir ve Lahor'dan gelmiş şallarla ve taylasanlarla örttürerek heybetli bir görünüm kazandırmıştır. Mevleviliğin merkezi olan mevlevihaneyi anlatırken bir çok detayı sunmaktadır. Sultan-ı Ulemanın ve diğer aile mezarlarının semahanenin kible tarafı köşesinde olduğunu, dört tarafının gümüş parmaklıklarla çevrelendiği, üzerlerinde ayrıca bağımsız bir kubbe olmadığını vurgulamaktadır. Yani türbenin semahane içerisinde ayrı bir birim olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. "Semahane meydanının zemini cilalanmış taşlarla kaplıdır. Mutribhaneleri (müzik aletleri ve çalışmalarının olduğu yer), ibadet yerleri, mihrap bölümü düzgün mermer sütunlarla taşınan kubbelerle örtülmüş, duvarları düzgün taş ile örülmüştür. Büyük avlusu beyaz ham mermer ile döşelidir. Yüksek, geniş pencereleri çevrede bulunan ağaçlık alanlara bakar. Kileri, fırını, mutfığı ve yemekhanesi Sultan Süleyman Han'ın hayırlarıdır. Tekkenin yanında bulunan çifte minareli cami, medrese ve imaret binaları da Sultan Süleyman Han'ın hayırlarıdır. Bütün yapıların hepsi Kâgir, sağlam binalar olup yüksek kubbelerle örtülüp, üzerleri mavi renkli kurşunla kaplıdır. Tekkede haftada bir Mevlana ayini olmakta, üç yüzden fazla kimi molla kimi bey kimi paşa, her biri bir bağın gülü gibi arif Billahların dünyalarını terk edip Mevlana Asitanesinde dönerek sema ederler. Her biri akılda ikinci Aristo gibidirler, eser yazarlar fakr (hiçlik, manevi yoksunluk) ile iftihar ederler ki gece ve gündüz kendilerinden geçmiş dervişler". Seyahatnamede ki bu verilere bakılınca Mevlana tekke ve zaviye binaları ile türbesinin Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniden yaptırıldığı veya büyük ölçüde yenilendiği anlaşılmaktadır.

Sivas Şehrinde Şeyh Hazret-i Kara Şemsi Efendi: Sivas'ın ortasında Koca Hasan Paşa Camisinin avlusunun kuzey köşesinde gömülüdür. Eğri Fatih Sultan Mehmet III. devri

şeyhlerinden olup Eğri gazasında beraber idiler. Bunlardan Başka **Şeyh Budala Hasırcı Dede Ziyaretgahı ve Şeyh Hazreti Suheyb-i Rumi Ziyaretgahı ve Tekkesi** vardır (Evliya Çelebi 1314-13115,III, 202-204. Danışman, 1970, V, 92-93. Gözaydın, 1974, 21-26). Antakya’da bulunan en önemli tekke **Habib-i Neccar Tekkesidir**. “İki adet Habib-i Neccar Tekkesi vardır ki birisi aşağı şehirde kendi camisi yanında diğeri bir saatte çıkılabilen dağda (Kel Hasan Tepesi) cihanı seyredir bir yerdedir. Habibi-i Neccar’ın bir ulu kişi olduğu, Hazreti Yahya ve Hazreti İsa Peygamberlerle aynı zamanda yaşamış, Hazreti İsa’nın halifelerinden ve havarilerinin başlarından diye bazı tarihlerde yazılmış. Bazıları kendisi için nebidir derler ancak bu ihtilaflıdır” (Evliya Çelebi III, 54-55, Danışman, 1969, IV, 248-249).

Çorlu Şehrinde Abdi Halife Tekkesi ve Karaca Ahmet Tekkesi namında iki büyük tekke vardır. Fukarası boldur, bağış ve evkaf geliri ile geçinirler (Evliya Çelebi, III, 241-242, Danışman V, 128-129. **Silistre Şehrinde Bulunan Tarikat Yapıları ve Şeyhleri;Eski Camii Tekkesi**, Gayet mamur bir binadır. Birçok fukarası ve müntesibi vardır. Derviş odaları büyük bir avlu etrafında sıralıdır. **Kurşunlu Camii Tekkesi**; Arif-i billah ve âşık bir zat olan Şeyh Hazreti Piri Efendi adlı zat, Dördüncü Murat ile Revan Seferine Serdengeçti Ağası olarak katılmış, savaşta can siperane çarpışmış ve birçok yara almıştır. Bu dünyadan vaz geçerek Kastamonulu Şeyh Şaban Efendi’den fakr-ı Cihaz kabul ederek mürşid-i kamil olmuştur. Kurşunlu Caminin yanına sultanın izniyle tekkesini kurmuş, kabri de tekkenin haziresine gömülmüştür. Kendisi Halvetiye Tarikatındandır. **Derviş Efendi Tekkesi**; Üsküdarlı Mahmut Efendi’nin halifesi olup, Celveti Tarikatına mensuptur. Tekke binalarını bizzat kendi ve fukaraları yapmış, haluk, halim, selim ve kâmil bir zattır. Silistre’de birde Şeyh Tatar Abdürrezzak Efendi’nin kurduğu **Haraci Tekkesi** vardır. Abdürrezzak Efendi; Nogay Türklerinden müfessir, muhaddis ulu bir kimsedir. Yine Silistre’nin Babadağı Nahiyesinde on bir adet tarikat yapısının olduğu, Bunlardan iki tanesi büyük yapıları olan **Hazreti Saltık Bay Muhammed Buhari Tekkesi ve Uzun İmam Tekkesidir**. Hazreti Sultan Sarı Saltık Muhammed Buhari’nin Çelebi Sultan Mehmet Dönemi şeyhlerinden olduğu, Yenice kasabasında Şeyh Hazreti Kara Şemsüddin Simavi’nin Halveti Tarikatında yetişmiş, sırlar kaynağı, merci-i Ebrar, amel-i sıddık, alim-i tahkik ve temiz ırktan olduğuna şüphe olmayan bir zattır (Evliya Çelebi, III, 364-368, Danışman, V, 247-250). **Kademi Baba Sultan Tekkesi**: “Hoca Ahmet Yesevi hazretlerinin izni ile Diyar-ı Rum’a gelmiş, fağfur diyarı toprağında Kozak Kavmi kölelerinden arif-i billah bir kimse imiş. Hacı Bektaş-ı Veli’den fakr-ı Cihazı kabul ederek bu yüksek dağda çobanlık yaparak barınıp dua seccadesinde oturup yedi senede nice bin canlara rahmet etmiş. Sonunda ahret ülkesine yol bulup bir yüksek cihanı seyir eden tepe üzerinde azizi toprağa vermişlerdir” (Evliya Çelebi, III, 368-369. Danışman,1969,V, 250-251). Çelebi Sultan Mehmet Han, Kademli Baba Sultanın ölümünü haber alınca, Edirne’den ılgar ile adamlar göndererek mezarının üzerine nurlu bir kubbe yaptırmıştır. Yani mezarını türbeye dönüştürmüş, türbenin yanına bir şifahane, bir kiler, bir imaret ve mescit yaptırarak külliye dönüştürmüştür. Külliye gelir getirmek için yedi adet köy vakfettirmiştir. Baba Sultan; çobanlık yaparken güzel kaval çalarmış, bu yüzden kabrinin duvarına kavalı bir ipe geçirilerek asılmıştır. Tasavvuf dünyasının önemli bir unsuru olan müzik ve icra etmede kullanılan aleti, her zaman kabul görmüş ve yadsınmamıştır.

Sofya’da Bulunan Tarikat Şeyhleri ve Binaları: Şeyh Bali Sultan ve Ziyaretgahı; Sofya’nın batısında, bir saatlik mesafede, Vitoş Dağı eteğinde, küçük, mamur bir kasaba köşesinde, cennet bahçesi gibi ağaçlık, gülistan içerisinde bulunmaktadır. Bayramiye Tarikatı mensubu olup, Amber kokulu Sofya topraklarına güneş gibi doğup nur vererek yetmiş bin müride irdadet vermiş, Yörük kabilesinden arif billah bir ulu mürşittir. Kâgir malzemeli kabrinin duvarları üzerinde yükselen ve göklere baş uzatan nurlu kubbesi altında rahat ve örtülüdür. Mübarek mezarının sandukası yeşil sof ile örtülü olup, yanında nice güzel yazılı Kuran-ı Kerimler vardır. Kubbesi içinde başka avizeler yoktur ama yüksek kubbe kasmağında açılan pencereleri, çevresindeki İran çarbağlarına (İran tarzı, iç içe geçmiş dört köşeli, içinden kanallar geçen bahçe düzenlemesi, en güzel örneği Agra-Tac Mahal’in bahçeleri)) bakmakta ve içeriyi aydınlatmaktadır. Türbesinin giriş

kapısı üzerinde yazılı tarihi şöyledir. “Kaddesallahu Teala Ruhahu (sene 958H/1551M.). **Yazıcızade Ahmed-i Bican Tekke ve Türbesi;** Sofya’nın Kuru Bağları mahallinde ulu bir dervişin tekkesi ve türbesi bulunmaktadır. Bu ulu derviş, Gelibolulu Yazıcızade Bican kardeşlerden ve Envar-ül Aşkın kitabının sahibi Yazıcızade Ahmed-i Bican Efendidir. Kardeşi Mehmed-i Bican ile aralarında düşünce ihtilafı çıkınca, tebdil-i mekanda ferahlık var diye yollara düşen Ahmed-i Bican Efendi huzuru Sofya’da bulur ve geri dönmez. Büyük bir tekke ve zaviye yaptıran Ahmed-i Bican Efendi, büyük eserini de burada kaleme almıştır. Tekkesi çok kalabalık olup binlerce mümine’ rehberlik etmiştir. Vefat edince tekkesinin bahçesinin köşesine yaptırdığı küçük türbesine gömülmüştür (Evliya Çelebi, III, 416-418), Danişman, 1969, V, 296-297). Gelibolu’da bulunan çifte mezar her ne kadar Yazıcızade kardeşlerin denilse de Ahmed-i Bican Efendi’nin gerçek kabri Sofya’dadır. Gelibolu’da bulunan kabri sembolik makam mezarıdır.

Edirne’de Bulunan Tarikat Yapıları ve Şeyhleri; Edirne’deki önemli tarikat yapılarından birisi **Şeyh Zindani Tekkesi**, şehrin dışında, yol üzerinde zindan kulesi yanındadır. Halife Harun Reşid döneminde İstanbul’a gönderilen elçilik kfilesinde bulunan Baba Cafer isimli bir dervişin geri dönmeyip hisarın kulelerinden birinin dışında küçük bir tekke yaparak kalmış, öldüğünde hisarın kulesi içine gömülmüştür. Tekkesi, civar Hristiyan ahali tarafından da saygı görüp, ziyaret edilir, hediye nezirler verirlermiş. Baba Cafer’in temiz soyundan gelen Şeyh Zindani Efendi, Fatih Sultan Mehmet ile İstanbul’un fethine katılmış, Zindan Kapisından şehre girmiş, atası Baba Cafer’in tekke ve kabrini ziyaret etmiş, binalarının tamiratını yaptırmıştır. Daha sonra Edirne’ye dönmüş, burada pek çok fukarası ve dervışı ile hizmet ettikten sonra ebediyete irtihal etmiştir. Vefatından sonra kendi adına tekkesi inşa edilmiş, tariki devam ettirilmiştir. Derviş ve fukarasının çoğunluğu, Sa’di Bedevi Railerinden olan tekkenin evkafı mamur değildir (Evliya Çelebi, 1314-1315, III, 411-414. Danişman, 1969, 290-296. Kreiser, 1975, 22-24). Bundan vakıfların sade günümüzde ki gibi tahrip olmadığı, geçmişte de kaybolduğu anlaşılmaktadır. Seyahatnamede hakkında bilgi verilen ilginç bir tarikat yapısı örneği de **Şeyh Abdülkadir Geylani Tekkesidir:** “Bağdat yakınlarında ki Geylan denilen şehirde doğup azimet sahibi şeyh olarak Rum ve Hindistan ellerinde velvele salan, kutb-u rabbani, arif-i samedani olan Şeyh Abdülkadir Tariki mensupları için yaptırılmıştır. Aslında hazreti Şeyh Geylan’dan değildir. Bu tekke, şehrin Kurt Bayırı denilen yüksek bir yerin, cenuba bakan yönde kurulmuştur”. Şeyhin sadık âşıklarından birkaç tevhit ehli fukara satın alarak büyük bir tevhit meydanı etrafına, gayet süslü ve sağlam odalarla bezenmiş tekke yapısını inşa etmişler. mutfak, kileri, imareti, Semah meydanı gibi bölümleri de süslü ve sağlamdırlar. Yüksek kâgir duvarları, kubbe ve çatıları ile mamur bir yerdir. Tekke şeyhleri ve fukaraları, her Cuma günü binlerce arif-i billahları ile toplanıp tevhit ve tezkir ederek zevk ve cezbe ile dönerler. Çoğu kere şer ehli insanlar, “tevhit ve raks bir arada olmaz haramdır” diyerek onlara ta’n ve teşni taşı atmışlar, devlet ricaline şikayet etmişlerdir. Buna rağmen hep susup karşılık vermemişler, ayinlerine vecd ile devam etmişler “Üzkürüllaha zıkran kesira” ve “Ya eyyühellezine amenu izan udiye lissalati min yevmil cum’ati.....” ayet-i şerifesiyle ve “ve teral melaiketi” diye tevhit avazeleri ile aşr-ı rahmani devran eder gibi devrederek sema edip ayinlerini yaparlardı. Nice kere devlet ricalinden emirler geldiği halde yine asla tetiklerini bozmayıp Cenab-ı Bari’yi birlemeden bir an geri durmamışlardır (Evliya Çelebi, III, 419-421. Danişman, 1969, V, 298-299). Müzik ve ibadetin bir arada olamayacağı, müziğin din dışı olduğu gibi düşüncenin her dönemde karşımıza çıktığı anlaşılmaktadır. **Şeyh Hazreti İbrahim Gülşeni Tekkesi:** Tekkenin kurucusu Aziz İbrahim Gülşeni, Mısır’dan İstanbul’a gelmiş, Sultan Süleyman Han’ın izniyle maiyetini de yanına alarak Edirne’ye geçmiş ve binalarını yaptırmıştır. Mamur ve bakımlı tekkesinde ikram ve izzet bol olup her Cuma günü büyük bir kalabalıkla tevhit ederlermiş. İbrahim Gülşeni hazretleri, sultanın da izni ile Mısır’a dönmüş ve orda vefat etmiştir. Halveti Tariki’ne bağlı **Hacı Ömer Tekkesi ve Şeyh Mescitzade İbrahim Efendi Tekkesi;** Evkafı sağlam olup gelip geçenlere ikramları boldur. Her ikisi de büyük ziyaret yeri olup, ahali tarafından rağbet görmektedirler. Edirne’de bunlardan başka, **Müezzın Sultan Tekkesi, Hazreti Ebu İshak Karuni Tekkesi, Taşkent Baba Tekkesi, Tütünsüz Baba Tekkesi, Üçler Yediler**

Tekkesi, Hazreti Hızır Dede Tekkesi, Pehlivanlar Tekkesi ve Hazreti Celaluddin-i Rumi Dervişler Tekkesi gibi tarikat yapıları vardır. **Hazreti Celalüddin-i Rumi Dervişler Tekkesi;** Pehlivanlar Tekkesinden sonra Sultan Koca Murat Han tarafından bina olunmuştur. Yüksek, sağlam kâgir duvarlarının üzerleri kurşunla kaplı büyük kubbelerle örtülüdür. Bir mevlevihane olarak inşa edile bu büyük bina, sonradan bir minare, bir mihrap ve minber eklenerek camiye çevrilmiştir. Daha sonra bu caminin avlusunun kuzey cenahına, Büyük Saray'a bakan, büyük bir meydan ve etrafına, mevlevihane, imarethane, medrese, mutfak, kiler ve çokça derviş odaları eklenerek yeni mevlevihane vücuda getirilmiştir. Gayet mükellef büyük bir vakıf olan mevlevihane de, iki yüzü aşkın derviş ve fukaranın her hafta sema dönerlerdi. Semahlarını eski ayinlere göre: Segâh, Dügâh; Çargâh, Hençgah, Neva, Hüseyini, Buselik, Acem Aşiran, Kürdi, Hicaz makamlarında icra edip Rast Makamı ile sonlandırılırdı. Bütün dervişler ney çalıp kudümlerini döverek sema ederlerdi. Temiz, bilgili, erbabı ve mesnevi okuyan dervişleri çoktur (Evliya Çelebi, III, 449-452. Danışman, 1970, V, 327-330). Tekke ve zaviyelerde sadece dini musikinin yapılmadığını, Klasik Türk Müziğinin diğer makamlarının da icra edildiği anlaşılmaktadır. **Al-i Aba Menzili Osman Baba Fukarası Tekkesi:** Osman Baba bizatîh Hacı Bektaş-ı Veli fukarasındadır. Maden Deresi kenarında, Edirne'ye giderken yolun sağ tarafında verimli bir düzlükte, boş mesireliği yer edinmiştir. Yeşillikler ve ormanlar içinde kale gibi sağlam, yüksek beden duvarlı kâgir binalardan meydana gelmektedir. Şahnişinli, keykavuz mutfaklı, birçok meydanlı, avlulu, birçok hücreli ve birkaç ahırlı muazzam bir tekke binasıdır. Selatin camisi, mescidi, mektebi, medresesi, hamamı, gelip geçenler için odaları, bağ ve bahçeleri, havuz ve fiskiyeleri, kuyuları, cirit meydanları ile çok büyük bir tekke görünümündedir. Velilerin, delilerin, fukaraların sevgilisi Sultan Bayezid Veli buraya bir haverna köşkü yaptırmış ki kalem ile tasviri mümkün değildir. Bu köşk içinde safi yeşim somaki mermerler, sedef işlemeli duvarlar, kıymetli taşlarla işlenmiş kapılar vardır. Büyük meydanın (avlunun) ortasında mermerden bir şadırvanı vardır. Sarayda bulunan bütün vezirler, Osman Baba Sultanın ruhaniyeti için bu tekkeye eser ilave etmişlerdir (Evliya Çelebi, VIII, 772-773. Danışman, 1970, XIII, 31-32). İki minareli cami örneği bir Konya- Mevlana Tekkesi için Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı, birde Veli Sultan Bayezid'in (II. Bayezid) bu tekkede yaptırdığı selatin cami örneği ile görülmektedir. **Diyarbakır** kentinde **Şeyh Rumi, İpadiye ve Balıklar Tekkeleri** en büyükleridir. Şeyh Rumi Hacegan tarikinden, Balıklı ve İpadiye Tekkeleri Bektaşî tarikindendirler (Evliya Çelebi, IV, 36. Danışman, 1970, VI, 126. Bruinessen-Boeschoten, 1988, 58-60). **Bitlis** Kentinde ulu bir şeyh olan **Hazreti Ebu Tahir; Versenki** Medresesinin içerisinde ilim, irfan meclisleri kurmuş, zahir ve batın bilgini olarak nice müritler yetiştirmiştir. Medresenin yanında bir ulu kubbe ile örtülü türbesinde yatmaktadır. **Şeyh Hasan el-Kinahî** müfessir ve muhaddis bilginlerden olup Hatuniye Köprüsü başında ki bir tekkede defnedilmiştir (Evliya Çelebi, IV, 123. Danışman, 1970, VI, 209-210). **Rumiye'de (Azerbaycan) Bulunan Tarikat Yapıları ve Şeyhleri:** Silsileleri Hazreti Ebubekir'e kadar uzanan, bilgi ışığı, yaradılışın aydınlığı, alemin ışığı, ruhani alemin kutbu, ilahi hikmetin madeni **Şeyh Hazreti Koçka Sultan**, halvette oturan bir ulu kişidir. Hacegan tariki üzerine kurulu tekkesinde üç yüzden fazla fukarası ve dervîşi vardır. Bağ ve bahçeler içerisinde, mamur derviş odaları, mescidi, semahanesi, mutfak, kilerleri ile gelip geçenlere ikram ve nimeti bol olup, ekseri ziyaretçileri Acemlerdendir. **İmam Razi Efendi ve Tekkesi:** Bağdat'tan Horasan'a giderken Urumiye'de kalır ve havasından suyundan hoşlandığı için burada kalır. İçinde hanların, derviş odalarının, hamamların, mescit ve medreselerinin olduğu büyük ve mamur bir tekke yapar. Tekkesinin içinde üç yüz adet baş açık ayak çıplak dervişleri vardır ki her biri bir bağın sümbülüdür. Mutfak ve imaretinin seksen kadar dolu ambarı vardır. Her gün gelip geçenlere bolca pilav, Herise ve ekmek ikramı yapılır. Tekke binasında, semahanesinde nice bin adet sanatlı işlenmiş avizeleri asılıdır ki her birini bir şah, han veya sultan hediye eylemiştir. İmaretinde büyük bir kazanı vardır ki İran Şahı Tahmasp'ın hediyesidir. Kazanın içine bakırdan işlemeli merdivenle inilir. Aşure günlerinde 30 sığır kesilip içinde pişirilerek fukaraya dağıtılır (Evliya Çelebi, IV, 317. Danışman, 1970, VII; 52). Evliya Çelebi Bağdat'ı anlatırken tarikat yapıları ve şeyhlerine de değinmektedir. Öyle ki hepsi yedi yüz adet tekkenin olduğunu, her ziyaretgâhta dinlenecek bir

tekkenin bulunduğunu, bilhassa **İmam-ı Azam, İmam-ı Musa Kazım, Şahabüddin Sühreverdi, Abdülkadir Geylani ve Celalüddin-i Rumi Mevlevihane tekkeleri** meşhur olduğunu vurgulamaktadır. Bu tekkeler içerisinde **Maruf-el Kerhi Tekkesi** ve ziyaretgâhının Kuşlar kalesi denilen amansız bir mevkide bulunduğunu, türbesinin içinde gömülü zatın, Hazreti Osman tarikinden, Hattat ve mektupçu başı olan, ulu bir kimsedir. Tekke binaları, camisi ve türbenin üst örtüsü zamanla yıkılmış, Bağdat valisi Melek Ahmet Paşa tarafından 1059H/1650M. Yılında bütün birimleri yenilenmiş ve kubbelerle örtülmüştür. Türbedar, imam hatip ve diğer hizmetkârların maaşları yeniden düzenlenmiş, evkafı yeniden belirlenmiş, tüm ödemeleri evkafa bağlanmıştır. Maruf-el Kerhi tekke ve zaviye binalarının ilk yaptırınının Halife Harun Reşid'in hareminden Zübeyde Hatun olduğu, kabrinin türbe içinde şeyhin kabrinin yanında olduğu söylenir (Evliya Çelebi, V, 317. Danışman, 1970, VII, 52-53).

Tokat ve Çevresinde Bulunan Tarikat Yapıları ve Şeyhleri: Tokat Mevlevihanesi; “Gayet mamur bir yapıdır. Sultan Ahmet I. vezirlerinden Tokat valisi Süğlün Muslu Paşa tarafından, Mevlana'nın ruhunu şad etmek ve Mevlevi tariki fukaralarının gönlünü almak için yaptırmıştır. Öyle bir mevlevihanedir ki benzeri başka yerlerde yoktur. İstanbul-Beşiktaş Mevlevihanesi bir benzeridir ama bunun vakıfları daha fazladır. Semahane etrafına sıralanan derviş odalarının yüksek beden duvarlarına açılan pencereleri dört bir taraftaki bahçelere bakmaktadır. Haftada iki gün, mukabele (karşılıklı okuma) olarak, Mevlana ayini yapılır. Güya ki Hüseyin Baykara fasılları olur. Bilhassa ‘sızıltı zadeler’ adındaki neyzenleri vardır ki her biri kendi sanatının tekidir ve ahbaplara nimeti boldur”. **Açıkbaş Tekkesi:** Bağlar içinde Hıdırlık denilen yerde Bektaşiler yeri fukaraya nimeti boldur. **Hıdırlık Tekkesi** Bektaşilerindir. **Çöreği Tekkesi:** Şehrin kible tarafına bakan yerdedir. **Gajgaj Dede Tekkesi:** Yine şehre bakan cihani seyreden bir tepe üzerindedir. Gajgaj Dede Yesevi tarikinde bir ulu derviş imiş. Ta Horasan'dan gelip yüksek dağ üzerine yerleşmiştir. Heybetli bir kimse olup ejder gibi gajladığından kendisine “Gajgaj Dede” derlermiş. Kanaat sahibi birkaç fukarası vardır. **Alp Gazi Tekkesi:** Bu da şehre karşı yüksek bir yerdedir. **Miskinler Tekkesi:** İstanbul-Üsküdar'da ki Miskinler Tekkesinin Anadolu'da ki en büyük benzeridir. Bütün cüzam ve diğer hastalıklara yakalanmış olanlar burada otururlar. Halkın içine çıkarılmazlardı. İçlerinde dindar kimselerde vardır. Kimse ile yan yana gelmezler. Halkta bunlardan nefret eder, ayrıca hastaların duası kabul olunur. **Sümbüllü Baba Sultan Tekkesi:** Şehrin kuzeyinde, aşağı bağ ve bahçeler içindedir. Hacı Bayram-i Veli'nin çırağı Sümbüllü Sultan burada yerleşip, ta kâfirlerin zamanından beri ulu bir makamdır. Safi dut ve Salkım söğüt ve çeşitli meyve ağaçlarıyla süslü bir bahçeli tekkedir. **Taşoluk Tekkesi:** Bektaşilerin gezinti yeridir. **Kömsek Baba Tekkesi:** Hıdırlık Irmağı kenarında eski bir makamdır. Halveti tariki fukarası yerleşmiş olup evkafı yoktur. **Alaca Mescid Tekkesi:** Kadiri tarikine mahsus tekke olup, şehir içinde olduğundan vakıfları çok hayırları fazladır. **Meydan Tekkesi:** Yine şehir içinde fevkalade mamur ve eski bir binadır. Makamı hayır sahibi süslemiş ve baştan aşağı yeşil çini ve bukailemun nakışlarından yapmış olduğundan giren çini boyahanesi zanneder. Bu ibret verici tekkede ab-ı hayat sulu kuyu vardır. Tabiat ehli olanlar yazın bu sudan içerler. Duvar süslemelerinde çini kullanımına örnek bir tekkedir. **Vani Tekkesi:** Evvelce medrese olup adı da “Gök Medrese” idi. Bu tekkenin Tokat Gök medrese içinde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. **Tımarhane Tekkesi, Hamza Bey Tekkesi** halveti tarikinin şeyhleri ve dervişlerinin yerleştiği yapılardır (Evliya Çelebi, V, 60-61. Danışman 1970, VII, 234-246). **Varna'da bulunan Botova Sultan Tekkesi;** Sultan Murat Hüdavendigâr Gazi hayatta iken, Evrenos Bey ve gazi Mihail oğullarından Aslan Bey tarafında tekke yaptırılmıştır. Şeyh Mehmet Tatar Efendi bu tekkenin önemli şeyhlerinden olup kendisi Kırım Adası Karasu şehridendir. Halveti Tarikine mensup olup Eski Camii Haziresinde yatmaktadır (Evliya Çelebi, V, 91-92. Danışman 1970, VII, 266-267). **Gelibolu'da Bulunan Tarikat Şeyhleri ve Teekkeleri:** Gelibolu; tersanesi, namazgâhı, ulu camisi, kalesi ve limanları ile uğrak bir şehir olduğu için tarikat ehlinin de gelip yerleştiği bir şehirdir. İmparatorluk topraklarında bulunan en büyük Mevlevihane buradadır. **Gelibolu Mevlevihanesi** Mesnevihan Ağazade Mehmet Dede Efendi tarafından kurulmuştur (Ülkü, 1998, IV, 188). Yetmiş seksen fukara ve derviş odası

ile hizmet veren mevlevihanenin mutfakları, kilerleri, şifahanesi, mescidi, semahanesi, medrese ve mektebi, derviş odaları ile oldukça büyük bir tekkedir. İman ehlinin ve Mevlevilerin karargâhı konumunda bir ulu mekândır. **Yazıcızade Kardeşler Tekkesi;** Bu da büyük bir tekkedir. Çokça derviş ve fukarası vardır. Yazıcızade Mehmed-i Bican Efendi “Kitab-ı Muhammediye” adlı eserini meşhur çilehanesinde yazmıştır. **Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Türbe ve Tekkesi;** Deniz kenarında, ağaçlar arasında, Keykavuz mutfacı, derviş odaları, semahane ve makam türbesi ile oldukça mamur, üzeri göğe yükselen kubbeye örtülü bir tekkedir (Evliya Çelebi, V, 318-321. Danışman, 1970, VIII, 175-179). Seyahatnamede; **Saray Bosna’da** bulunan **Misafir Şeyh Tekkesi, Abdülkadir Geylani Tekkesi, Şerifi İbrahimi Tekkesi** isimleri verildikten sonra **Mevlevi Tekkesi** hakkında bilgi verilmektedir. Malaçka Nehri kenarında cennet bağı gibi bir yerde olup semahane meydanının etrafında yetmiş-seksen derviş odası sıralanmıştır. Mevlevi Tekkesi; mutribler mahfili, imareti, aş evleri, mescidi, medresesi, mutfak ve kilerleriyle bir mamur yapıdır. Neyzen Başısı derviş hattat Mustafa Efendi, gayet güzel yazılar nakşeder (Evliya Çelebi, V, 431-432. Danışman, 1970, VIII, 289-290). Evliya Çelebi; **Arnavutluk İştib** bölgesinde yedi tarikat ehli tekkelerinden bahsetmektedir. **Sofyalı Şeyh Bali Efendi Tekkesi, Adli Efendi Tekkesi, Emir Çelebi Tekkesi, Sultan Tekkesi, Yukarı ve Aşağı tekkeleri, Kadı Ana Tekkesi ve Oluklu Mahallesi Tekkesi** bunların en meşhurlarıdır (Evliya Çelebi, VI, 120-123. Danışman, 1970, IX, 232-234). **Kesriye Kasabasında** bir **Memi Baba Tekkesi ve Zaviyesi** vardır ki böyle geniş bir tekke ne Rum nede Acem diyarında görülmemiştir. Memi Baba; Hacı Bektaş Veli Halifelerinden olup Deliormanlı Demir Baba’dan fakr-ı cihazını alıp kabul etmiştir (Evliya Çelebi, V, 579-580. Danışman, 1970, IX, 121-122). **Doyuran Kasabasında Şeyh Mehmet Doyuran Tekkesi:** Doyuran Kasabasının Gölbaşı köyünde doğmuş, Sofya’da Şeyh Bali Efendi Tekkesinde yetişmiş Bali Efendiye halife olmuştur. Memleketine döndüğünde kendisine itikat eden Gazi İbrahim Paşa, Gölbaşı köyünde mükemmel bir cami, mescit, tekke, imaret, ahırlar, hamam ve derviş odaları yaptırmıştır. Evliya Çelebi; Girit Adası’nda da tarikat şeyh ve tekkeleri hakkında notlar düşmüştür. Buna göre **İskender Baba Tekkesi, Bin Bir Oklu Tekkesi ve Kademli Baba Tekkeleri** öne çıkmaktadır. Kademli Baba Sultanın Bektaş tarikinden olduğunu, gayet mamur bir tekke yapısı olduğunu, fukarası ve dervişinin çokluğu ile ikram ve nimetlerinin bolluğu ile bilindiğini vurgulamaktadır. Türbesinin dört duvarında ve tavanında şamdanlar, çırağdanlar asılı olduğu, aziz bir çoban olduğu içinde başucunda iki kâşık kavalı ve pabuçlarının asılı durduğunu belirtmektedir (Evliya Çelebi, VIII, 70-71. Danışman, 1970, XII, 70-71).

Rodos Adası; Osmanlı İmparatorluğu için hep önemli olmuş, fethi ile birlikte imarına ve gelişmesine çok önem verilmiştir. Tasavvuf ehlide üzerlerine düşen görevi fazlasıyla yapmış, birçok merkezde toplanarak faaliyette bulunmuşlardır. Rodos’ta bulunan en önemli tarikat yapısı **Ali Baba Fukarasından Abdal Musa Baba Tekkesidir.** Tam tekml evkafı ile Yuvalı Köyü Dağı eteğinde inşa edilmiş yaklaşık yüz ev kadar birimden oluşan bir tekkedir. Tekkenin kurulduğu bağın tam ortasında Hacı Bektaş Veli fukarasından Abdal Musa Baba’nın sivri külahlı bir türbesi vardır. Türbenin etrafında, misafirhaneler, meydanlar, mescitler, medrese, mektep, mutfak, kilerler, ahırlar, köşkler vardır. Tekkenin dervişlerinin meydanı önünde envayi çeşit ağaçlar ve namazgâh köşkü vardır (Evliya Çelebi, IX, 118-122. Danışman, 1970, XIII, 157-166).

Mısır ve Çevresinde Adı Geçen Yapılar ve Şeyhleri: Şeyh Mezruk-u Kefai Tekkesi: Bedevi halifesidir. Yavuz asrından hayatta idi. Ebussuud carihi ile beraber (Ya Selim gel Mısır’a otur.’ diyen şeyhin biri bu idi. Tekkesi cami içindedir. Şeyhleri Ahmed Halifedir. **Şeyh Rufai Tekkesi:** Sultan Hasan Camii dibindedir. Burhani tarikindendir. Yüz bin fukarası vardır. Mahmel-i Şerif Alayı günü 500 beyaz bayrakla alayı süslerler. Ser çeşmelerinden İbrahim Dessuki, Burhaniden’dir. Seyid Ahmed Bedevi ile çağdaştır. Bedevi’nin kardeş oğludur. Mısır’da bir ulu alamet çıkacak olsa, İbrahim Dessuki’nin mezarı üzerindeki bakır alem birkaç gün evvel dönüp hareket eder. Dessuki’nin de 200 bin fukarası vardır. Asitanesi Reşid şehrine yakın Nil nehri kenarındadır. **İmam-ı Şafi Tekkesi:** Her cumartesi gecesi fukaralar toplanıp sabaha kadar iki yüz hatim okurlar, vakfi zengindir. Fukaralara nimeti boldur. Peygamberin doğumu şerefine on bin

adam yiyecek ve içecekleri ile varıp o geceyi yaştırlar. O gece peygamberin ruhu da orada hazırdir derler. **İmam Ebulleys Tekkesi:** Mısır'ın güneyinde, şehir dışında bir ulu ziyaret yeridir. Bu da Selim Han zamanında sağ olup (Ya Selim gel Mısır'a otur) diyenlerdendir. Fukarasına Suûdi derler. Halim, selim adamlardır. **Sâdât Tekkesi:** Mısır'ın yansı bunların vakfidir. Bunlar mağribden geldikleri vakit Mısır'da üç sene Nil taşmadığı için kıtlık olmuştu. Mısırlıların ricası üzerine bunlar Nil'e Emredip, Mısır müthiş surette coşup taşı. Fukaraları çoktur. **El Cuyuşi Dağı Eteğinde Ömer İbrahim Fâriz Tekkesi:** Her Cuma 5-6 binkışı sure-i kehfî okuyup zikrederler. Sonra güzel sesliler yüksek sesle şeyh Ömer 'in taiyye kasidesini hicaz ve uşak makamı ile okurlar. Burada Resulü Ekrem'in mübarek cemalini görmüş nice âşıklar vardır. Her Cuma Hazreti Risalet penah hazırdir diye itikat olunur. Bu âsitânedeki fakir ve bay yoktur. Balık gibi hepsi diz dize otururlar. 600 kadar fukarası vardır. Nimetleri mercimek çorbasıdır. **Şeyh Şahin Tekkesi:** Şahin kayası gibi bir kaya üzerindedir ve Mısır ayağının altındadır. Camii ve minaresi vardır. Burada da namazdan sonra tevhid ve tezkir olur. 200 kadar fukarası vardır. **Şeyh Cûyuşi Tekkesi:** Mukattam dağı üzerindedir. Mısır ayağının altında görünür. Camii ve 40-50 dervişleri vardır. Ondan aşağı **Garafede: Şeyh Akabe-i Amirül Tekkesi:** Sahabedendir. 1063 te Haseki Mehmet Paşa yeniden yaptırmıştır. 70-80 fukarası vardır. **Besâtin Tekkesi:** Nil'e yakın içinde havuzu, şadırvanı olan bir tekkedir. Nakibüleşraf hükmündedir. Fukaraları şeriflerdir. Birkaç Maksure mutfakları vardır. **Tirendazlar Tekkesi:** Kasem-i nebiye bitişik bir tekkedir. Bütün okçular burada hava alırlar. Her tirendazın bir nişan taşı vardır. Buna bitişik **Kademün Nebi Tekkesi:** vardır. Bu hayrat defterdar İbrahim Paşanıdır. **Sitti Nefise Tekkesi:** 200 den fazla fukarası vardır. Gelip geçene nimeti boldur. **Şeyh Nurullahül Bedevî Tekkesi:** 200 kadar fukarası vardır. Sultan Kansu Gavri kemerleri yakınındadır. **Hazreti Zeynelabidin Tekkesi:** 40-50 fukarası vardır. Nimetleri yoktur. Evvelce büyük evkaf imiş. Yine Mısır İçinde Bab-ı Hartuş Sakkayın yakınında: **Şeyh Tekkesi:** Bir minareli köhne bir camii var. Meydanında fukara buğday satarlar. Mısır içinde Sunkur köprüsü yakınında haliç kenarındadır. **Şeyh Halveti Tekkesi** var. Fukara odaları var. Yekpare bir somaki yeşil mihrap vardır ki dil ile tarif olunmaz. Aziz Abdurrahman Efendi binlerce fukarası ile bu mihrapta tevhit ve tezkir ederler. Bir cami olup bahçesinde bir kuyusu vardır. Mutfağında nimeti boldur. Mısır içinde Babus Şa'riyye yakınındadır. **Şeyh Hazreti Şa'ravi Tekkesi:** vardır. Hâlen hayattadır. Çelebi Efendi yüzlerce fukarası ile tevhitle meşguldür. Nimeti boldur. **Şemsuddînül Hanefî Tekkesi:** Halice yakın ulu asitanedir. Camii, tekkesi, 150 fukarası var, nimeti boldur. **Şeyhuniyye Tekkesi:** Sultan Hasan veziridir. Abdulkadir Ceylani tekkesidir. 16 sütun üzerine tavanı nakışlı asitanedir. Avlusunda üzeri kubbeli bir havuz vardır. Avlusu beyaz mermer döşelidir. Etrafı kat kat Kadiri fukaraları hücreleridir. O meydanda bütün fukaralar sema ederler. Evkafı gayet sağlamdır. Gelip geçene nimeti boldur. Nazırı, Mısır valilerinin imamlarıdır. Üç şerefeli bir minaresi vardır. Bu tekkenin yol aşımı karşısında Şeyhuniyye Camii vardır. Tekkenin şeyhi Emir Çelebi'dir. Mısır içinde dört yerde Kadiri tekkesi vardır. Fakat bu hepsinden mükelleftir. Buna yakın Salibe çarşısı içinde: **Şeyh Abbar Tekkesi:** Tekkenin kurucu şeyhi Evliya Çelebi Kahire'de iken halen hayatta ve mazannedan (Arapça zan kelimesinden türeyen zannedilenler anlamına gelmektedir. Mazanne; tasavvufta ermiş zannedilen, kabul edilen, fikir ve bilgi kaynağı olan kişi anlamını vermektedir. (Sarı, 1984, 958) bir büyük kimseymiş. Evinden dışarı asla çıkmaz, Davut orucu tutar, İftarda yirmi dirhem arpa ekmeği ile bir kâse süt içer, duası kabul olunur bir mübarek kimsedir. Hiçbir zaman ne eline, ne de ehli evladı eline haramdan ve helalden dirhem ve dinar girmemiştir. Fakat hediye olarak pirinç, bal, yağ gibi hediyeleri alır tekkede fukaralara, dervişlere ve gelip geçene ikram edermiş. Rumeli meydanının doğu kısmı nihayetinde: **Hocega Tekkesi** yer almaktadır. Bütün Özbekliler, Belhli ve Buhara fukaraları burada barınırlar. Evkafları zayıftır. Ona yakın bir diğer tekke: **Nizâmiyye Tekkesidir.** 733H/1333M. de Şeyh Nizâmüddin hazretleri, Halveti tarikinde ulu sultan imiş. Sultan Kalavun oğlu Mehmet'ten izin alıp kendi mallarıyla Bab-ül Vezir kapısı dışında bir tepe üzerine bir asitane yapmışlar ki Mısır'da benzeri yoktur. 200 kadar fukara hücreleri vardır. Beyaz mermer döşeli bir meydanı vardır, nimeti boldur. Hatta hakir Canpulatzade Hüseyin Paşa efendimiz zamanında bir sene nazın olup, bir Mısır kesesi sarf edip tamirat yaptırmış, tekke ve

camisi bem beyaz inci gibi olmuştur. Senede yedi kese geliri, dört kese masrafı vardı. Sağlam evkafı vardır. İstanbul'da ölen Mısırlı Ömer Efendi burada 40 yıl kalmıştır.

Sultan Hasan Camii Dibiinde: Vahidi Tekkesi: Bütün Hintliler burada oturur. Yaz ve kış meydanları, birkaç odaları vardır. Vakıfları yoktur. Canpulatzade'nin hazinedarı İbrahim Çelebi bu tekke akarı için iki ciraye ve on dükkân akaret yaptı. Burada 40 sene söz söylememiş Hintliler vardır. Bazısı üç ay ayaküzeri durur. Böyle fukaralar vardır. **İmam Hüseyin Tekkesi:** Dervişleri ve fukaraları Abbasilerdendir. Binası bir ulu camidir. Camiinin içindeki sütunlar Kâbe büyüklüğünde kalın olduğundan, her sene Kâbe-i şerifin örtüsünü burayı ölçerek dikerler. Nimetleri ancak kendilerine yeter. Etraftan yiyecek içecek çok gelir. Demirkapı yakınında: **Hazreti İbrahim Gülşeni Tekkesi:** 940H/1534M.ta Sultan Süleyman Han asrında kendi malları ile yapmışlardır. Avlusunun kapısından 20 basamaklı merdivenle çıkılır, birbiri içinde üç kat kapıdan geçilir. Sağ taraf kapı çerçevesinde "Ve men ahsene kavlen mimmen dea ilallahı ve amile salihan" ayeti yazılıdır. Buradan içeride fukara sebil hanesidir. Buradan yedi basamakla büyük avluya çıkılır. Beyaz mermer döşelidir. Avlusunun etrafı kat kat fukara hücreleridir. Her hücre altında fiskiyeleler vardır. hücre sahibi ölünce fiskiyeinin altına gömerler. Her cuma gecesi bu meydana ibrişim halılar serilip sure-i mülk okunur. Sonra bütün uşak el ele, kol kola tevhit ve sema ederler. Odlar yakılıp ziyaretçilerin yüzlerine gül suları serpilir, şeker şerbeti verilir. Bütün zikir edenler on iki makam 24 şube, 48 terkibi ve 24 usul üzere zikir ederler. Ve zicli dü beyt, taksim, salt, hazne gir şekilli tasnifler okuyarak dervişleri mest ederler. Bir ara fukara tevhide ara verip rahat olsunlar için zakirin biri Fuzuli, Ruhi, Örfi, Hayyam beyitlerinden bir iki beyit veya beş beyit taksim eder. Buraya gelenler hep marifet erbabı, devlet ayanı ve Anadolu halkıdır. Arab evladı giremez avlunun ortasındaki bir kubbenin altında İbrahim Gülşenî hazretleri ve evlatları gömülüdür. Bu kapıdan içeri giren hayran kalır. O kadar altın ile süslü, o kadar kıymetli avizeler asılıdır ki binden fazla gümüş kandiller, billur, nefes, ve moran kandillerle süslüdür. Sandukanın etrafında şamdanlar, gülabdanlar, buhurdanlar var ki biri birinden aladır. Horasan padişahlarından Seyfuddin Sultan iki çırağdan ve şamdan göndermiş ki, gören altın zanneder fakat pirinçtendir. Sırmalı halılar döşelidir. Sandukasının etrafı Süleyman ve Selim Han ihsanı, yakut Musta'sami, Şeyh, Karahisar derviş Mehmet Abdullah Kirimi yazıları ile Kuran -ı kerimler var ki her biri bir mısır hazinesi değer. Ve kendi el yazıları ile nice divanları, telifleri vardır. Kendileri kubbenin kible duvarı tarafında gömülüdürler. İbrahim Gülşeni oğullarından Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh oğlu Ali Saffeti, İbn Ahmedî Hayalî, İbn Hasan, İbn Hayalî, İbn Hazreti İbrahim Gülşeni Alt yanında Şeyh Ahmedî Hayalî 977H/1570M. de öldü, alt yanında Şeyh Ali Saffeti, Ahmedî Hayalinin oğludur. Gülşenî'nin torunudur. 1005H/1597M. de öldü, onun alt yanında Seyid Hayalî oğlu Hasan 1012H/1604M.de öldü, bunların yerine damadı Şeyh Mehmed efendi halife oldu 1014H/1606. Bütün Gülşeni, Rüşenî Şeyhleri yer altında gömülüdür. Bu İbrahim Gülşeni Horasan'da Ömer Ruşenî'den cihaz-ı fakr kabul etmiştir. O da Seyyid Yahya Şirvanî den izin almıştır. Silsileleri Hazreti Ali ye ulaşır tarikattir. Evkafı gayet zengindir. Gelip geçene nefis yemekleri boldur. Paşa yeniden yaptırmıştır. 70-80 fukarası vardır.

Hacı Bektaşî Veli Tekkesi: Kasr-ı Ayn olarakta isimlendirilen bu tekke ve zaviye yapıları, Batı Mısır'da Nil Nehri kıyısında ağaçlık bir mesire alanı içerisindedir. İlk yapılışı Memlûklü Sultanı Tahir dönemindedir. Daha sonraları gelen her hayır sahibi, sofalar, odalar, havuz, şahnişin gibi birimler ilave ederek büyük mamur bir bina olmuştur. Mısır ayanları bu tekkenin hücrelerinde iş ve iştret ederler, karar alırlar. Bu cennet bağının ortasında kubbeyeyle örtülü, içine bin adam alır, büyük bir Bektaşî Asitanesi vardır. Meydanı ve asitanesinin içi beyaz mermer döşeli, dergahın dört bir yanına postlar serilidir. Mihrabın dibinde Şeyh Mehmet Dede, alt yanında baş halifesi, sonra sırası ile imam, müezzîn, duacı, şeriatçı, tarikatçı, asadar, alemdar, meydancı, mihmandar, aşçıbaşı ve ekmekçi başı otururlar ve gelene gidene hizmet ederler. Tekkenin bahçesinde hazire alanında burada hizmet etmiş şeyhler gömülüdür. Dah evvel gelip geçen nice abdalların, zerdeste, perdestesinden, palhenk, kabak, keşkül, saban ve bal taşı asılıdır. Tekkenin alemdarı, tablı kudümleri, nefini ziller ile süslüdürler. Asitanenin mihrabının etrafı şamdanlar ve kandillerle

süslenmiştir. Yavuz Sultan Selim Han Mısır'a geldiğinde burada kalmış, tekkeye bol ihsanlarda bulunmuştur. Yavuz Selim Han'ın kaldığı oda küçük bir maksure olarak korunmuş, başka kimseye verilmemiş, tekkenin vakıf kitapları buraya konulmuştur. Mutfağında görevli müridanlar baş aşağı çıplak olup, ekmekçiler has ekmek pişirip gelene gidene dağıtırlar, dervişlere ve herkese pilav ikram ederler. Bazen memleket ayanı gelip şeyh efendiden bazı dervişlerin şiir okumalarını rica ederler. Şeyhte bu işte mahir şeyhlerini çağırıp istirham eder, ve onlarda ikişer ikişer çıkıp hünerlerini sergilerler. Şeyhler; Müselles, Murabba, Dübeyt; Muhammes, Müseddes, Müsebbas, Müsemmen, Muaşşer, Kaside, Terc-i Bend, Mersiye, Müstezat, Reddül Aczi, Alessadr, Gazeller, Bahr-i Taviller ve daha nice zor şeyleri karşılıklı okurlar. Sonra dervişlerden ablak, sablak, aktoplak köçeklerinden can gülü köçek, tenbah köçek, şir ali köçek, can veli köçek, şahme memi adlı köçekler afitabelerini çıkarıp, baş ve ayak çıplak, telatin tennurelerini giyip, beyaz gerdanlarını arz edip, kafuru bal mumu gibi pazularını sıvayıp Kaygusuz Abdal, Musa Abdal'dan gülünçlü tekerlemeler söyleyip şakalaşırlar. (Evliya Çelebi, 1314-1315, III, 330-3338, Danışman, 1970, IV, 220-228. Köprülü, 1939, 23-29). Mısır'da Evliya Çelebi'nin tesbit ettiği diğer tarikat yapıları sırasıyla şöyledir. **Hazreti Abdülkadir Geylani Tekkesi;** Sultan Melik Tahir Zaviyesinin yanında kethuda sarayına bakmaktadır. Eyyüb-el Ensari ve Şeyh sari Hazretlerinin biraderleri burada gömülüdür. **Kara Kaya Tekkesi, Musay-ı Sebil-ül Müslimin Tekkesi;** Rumeli Meydanında bulunan tekke Sultan Kansu Gavri hayratıdır. Bu çevrede ölen veya öldürülen kim olursa cenaze namazı burada kılınır. Pek çok hücre ve sebili olmasına rağmen mutfağı yoktur. Dört sütun üzerine yükselen bir kubbeli yapıdır. Her Cuma günü tevhid ederler, vecde geldiklerinde ağızlarından köpükler saçarak bir birlerine saldırır, yerlerde yuvarlanırlar. **Gülşeni Tekkesi, Şeyh Feracullah Tekkesi, Sultan Eşref Tekkesi, Sultan Kayıtbay Tekkesi, Sultan Tuman Bay Tekkesi, Mevlevihane Tekkesi, Tophane Tekkesi, Timurtaş Tekkesi** diğer anlatılan tarikat yapılarıdır.

Sonuç: Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi içerisinde, irili ufaklı kırka yakın şehirde bulunan tarikat yapıları hakkında bilgi bulunmaktadır. Döneminin İstanbul, Bursa, Konya, Sofya, İştib, Edirne, Gelibolu, Engürü (Ankara), Manisa, Rodos ve Girit Adası, Diyarbakır, Silistre, Halep, Musul, Kerkük, Kahire ve Bakü gibi önemli şehirleri ile bu şehirlerin yol güzergahı üzerindeki kasabalarda bulunan tekke, zaviye, mevlevihane ve makam yapılarının kuruluş bilgileri, kurucuları, işleyişleri, hangi tarikata ait oldukları gibi birçok özellik anlatılmaktadır. Mesela Başkent İstanbul'da yüz elliden fazla tekkenin olduğunu, kırk yedi tanesinin Üsküdar'da olduğunu, bunlardan kurulan en eski tekkeden en büyük tekkelere kadar otuz yedi tanesi hakkında bilgi vermektedir. İmparatorluğun önemli bir kenti olan Bursa ve çevresinde kırktan fazla tekke ve zaviye olduğunu söyler ve bunların on beş tanesini özellikleriyle beraber anlatır. Evliya Çelebi; Konya şehrini anlatırken sadece Mevlana ve Mevlevihane hakkında geniş bir bilgi sunmaktadır. Mevleviliğin kurucusu ve kurulduğu yer olduğu için mevlevihanenin özellikleri, kurulma aşaması, Mevlana'nın yaşamı ve devam eden silsilesini detaylı bir anlatımla sunmaktadır. Balkanlar'da Osmanlı'nın büyük kentlerinden Sofya'da bulunan irili ufaklı on dört yapıdan bahsettikten sonra Yazıcızade Ahmed-i Bican Tekkesini genişçe anlatmaktadır. Mısır ve çevresinde gezdiği şehirlerde yüzlerce tekke ve zaviye binasının olduğu ve bunların otuz sekiz tanesini seyahatnamede anlatılmaktadır. Seyahatnamede isimleri verilerek anlatılan türbe ve mezar makamları hariç yüz elli bir tekke ve zaviye binası bulunmaktadır. Seyahatnamede anlatılan tarikat yapılarının otuz ikisi Mevlevihane ve Mevlevilik tarikatına, otuz dördü Bektaşiliğe, On yedisi Kadiriliğe, on dördü Nakşibendiliğe, yirmi altısı Halvetiye'ye, sekizi Kalenderiye'ye, dördü Bayramiye'ye, üçü Burhaniye'ye üçü Rifaiye'ye, ikisi Hâcegani'ye ve dördü de Miskinler Tarikine bağlanmaktadır. Seyahatnamede tespit edilen bu tarikat yapılarının elli iki tanesinin kurucuları ve kuruluş tarihleri hakkında bilgi verilmektedir. Tarikat yapılarının çoğunluğu, dönemin devlet yöneticilerinin himayesi ve desteğinde adı geçen şeyhler tarafından yapılmışlardır. Örneğin Bursa'da beş tekkenin bizzat Orhan Gazi tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Edirne'de, İstanbul ve Mısır'da olduğu

gibi diğer kentlerde de yöneticilerin destek ve himayelerinde yapılar kurulmuş, vakfedilen bağışlar ve yöneticilerin destekleriyle işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Türkiye'deki Sanat Tarihi araştırmalarında Türk-İslam Dünyası'nın yayıldığı geniş topraklar üzerinde, kurulmuş olan eski ve yeni medeniyetlerin, kültürel mirasları, yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri hakkında yazılan eserlerde genellikle batılı seyyahların verdiği bilgilerden faydalanılarak genel çıkarımlar yapılmaktadır. Örneğin, neredeyse tüm bu türden çalışmalarda Jose de Clavijio, Marco Polo gibi gezginlerin ve 17. Yüzyıldan itibaren doğu dünyası üzerine sistemli çalışmalar yapan kültür ve tarih araştırmacılarının çok bilindik eserleri referans olarak kullanılmaktadır. Oysa Charles Texier'in Minor Asia (Küçük Asya) Seyahatnamesi örneğinde görüleceği gibi birçok Batılı seyyah ve araştırmacı Türk-İslam topraklarını anlatmasına rağmen özellikle Anadolu'da tamamen taraflı bir biçimde İslam kültürü varlıklarını bilinçli olarak geri planda tutmuşlardır. Daha çok batı medeniyetinin temeli olarak kabul ettikleri eski Roma ve Yunan kültür mirasını anlatmışlardır. Bununla birlikte Orta Asya dünyası için durum biraz farklıdır. Batılı seyyahlar burada Helen ve Roma eseri bulamadığından olacak Türk-İslam eserlerine biraz daha fazla bilgi vermektedirler. Mesela, Gazne şehrinde Büyük Saray ve kalıntıları anlatılırken, Karahoto veya Han Balık kentinde duvar resimlerinin keşfi, Çin Seddi'nin inşası ve sebepleri gibi pek çok konuda yabancı seyyah veya araştırmacıların verdiği bilgiler ilk referans olarak alınıp kullanılabilir. Orta Asya'da ki Türk devletlerinin ölüm törenlerinden düğün törenine kadar birçok bilgiyi bu seyyahların eserlerinde bulabiliyoruz. Şimdiye kadar sanat tarihi araştırmalarında yeterince yararlanılmadığını düşündüğüm Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı külliyyatı ise en az diğer Batılı seyyahların eserleri kadar kendi dönemi için bilgi ve belgeler sunmaktadır. Evliya Çelebi; Türk-İslam Dünyası'nı karış karış gezmekle kalmayıp diğer çağdaşı Avrupa devletlerine de uğramış, buraları ile ilgili son derece kıymetli bilgiler sunmuştur. Uzmanlar her ne kadar Seyahatnamenin dilini abartılı bulsalar da, aktarılan verilerin gerçekliği asla tartışılmamalıdır. Evliya Çelebi; her kentin, her kasaba ve köyün oluştuğu birimleri, yöneticilerini, insanlarını ve coğrafi şekillerini, en ince ayrıntısına kadar gözlemleyerek notlar tutmuş ve seyahatnamesinde anlatmıştır. İslam kültürü ve medeniyetinin geniş bir coğrafyaya yayılmasında önemli katkıları olan tasavvuf harekâtının öncülerinin, icraatları için kurdukları tarikat yapıları, Evliya Çelebi'nin eseri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tarikat liderlerinin ve mensuplarının barınması, konaklaması, ilim irfan yapılması ve İslam kültürünün yayılması için devlet eliyle ya da özel kişilerce kurulan bu yapıların anlatımına özen göstermiştir. Türk-İslam Medeniyeti ve Kültürü için bir başyapıt niteliğinde olan Seyahatnamenin diğer özellikleri ile ilgili bilim alanlarınca da incelenmesi faydalı olacaktır. Tekke ve zaviyeler konusundaki anlatımlarından yararlandığımız Evliya Çelebi Seyahatnamesi sanat tarihi çalışmalarında önemli bir aydınlatıcı kaynak olarak günümüze ulaşan ya da ulaşamayan birçok eser hakkında aydınlatıcı bilgiler içermektedir. Bu örnekler çoğaltılırsa Evliya Çelebi'nin değeri bir kat daha iyi anlaşılacaktır. Daha sonra bu konu hakkında araştırma yapacak olanlara ufak bir katkı sağlamak umuduyla.

Kaynakça

- Arıkan, Z. (1988). Evliya Çelebi'nin Elmalı-Alanya Yolculuğu, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 185-213.
- Ayverdi, E. H. (1966). *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*. Fetih Cemiyeti Yayınları, I-IV.
- Baysun, M. C. (1988). Evliya Çelebi'ye Dâir Notla, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, XII, 257-264.
- Baysun, M. C. (1972). Evliya Çelebi Maddesi. MEB İslam Ansiklopedisi, IV, 400-412.
- Bruinessen, M. V. H. Boeschoten. (1988). Evliya Çelebi in Diyarbakir", The Relevant Section of the Seyahatname, Edited with Translation, Commetary and Introduction.

- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Anka Yayınevi.
- Demircanlı, Y. Y. (1989). *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını.
- Doğan, A. I. (1977). Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzeri Nitelikteki Fütüvvet Yapıları, İTÜ, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi Yayını.
- Emecen, F. (1988). Evliya Çelebi'nin Manisa'ya Dair Verdiği Bilgilerin Değeri, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 215-223.
- Eren, M. (1960). Evliya Çelebi Seyahatnamesi Birinci Cildinin Kaynakları Üzerinde Bir Araştırma.
- Evliyā çelebī, Seyāat-nāme. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat Köşkü 306, Bd. 9. Seyāat-nāme. Süleymaniye Kütüphanesi, Beşir Ağa 448-452, Bd. 9, Seyāat-nāme. (Haz: M. Cevdet), Maarif Nezareti, Dersaadet Ikdam Matbaası, I-VI, (1314-1318/1896-1901); (Haz: Kilisli R. Bilge) Türk tarih Encümeni Külliyyatı, Devlet Matbaası, VII-VIII, 1928; Maarif Vekaleti, Devlet Matbaası, 1935, X Kültür Bakanlığı, IX, 1938. (1995-2008). Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı sarayı Bağdat 304 yazmasının Transkripsiyonu-Dizini. I-X, (Haz: Y. Dağlı vd.). Evliya Çelebi, Muhammed Zıllı İbn-i Derviş, Seyahatname, (1969-1972), Dersaadet, 1315-1318 (Hazırlayan, Zuhuri Danışman), Zuhuri Danışman Yayınları.
- Gemici, N. (2011). Evliya Çelebi Medine'de. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 55-66.
- Göyünç, N. (1988), Evliya Çelebi'nin Mardin ve Yöresi Hakkında Yazdıkları, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 225-227.
- Gözyayın, N. (1974). Evliyâ Çelebis Reise in Anatolien von Elbistan nach Sivas im Jahre 1650.
- İlgürel, M (1995). Evliya Çelebi Maddesi, *DİA*, , XI, 529-532
- İsen, M. (1988). Edebiyat Tarihimizin Kaynaklarından Evliya Çelebi Seyahatnamesi, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 229-233.
- İz, F. (1979). Evliya Çelebi ve Seyahatnâmesi, *BÜD*, VII, 61-79.
- Kara, M (2011). Tekke Maddesi, *DİA*, C.40, 368-370.
- Kreiser K. (1975). Edirne im 17. Jahrhundert nach Evliya Çelebi: ein Beitrag zur Kenntnis der Osmanischen Stadt. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*.
- Kreutel, R. F. (1956). Ewlija Celebis Bericht Über die Türkische Grosbotschaft des Jahres 1665 in Wien,
- Köprülü, F. (1939). Mısır'da Bektaşilik, *TM*, VI, 23-29.
- Kuran, E. (1988). XVII. Asır Anadolu Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Çelebi. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 249-252.
- Özkaya, Y. (1988). Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Anadolu'daki Şehirlerin Ev, Mahalle Sayısı ve Ticaretleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 253-282.
- Sarı, M. (1984). *Mevarid: Arapça- Türkçe Lügat*. İpek Yayınevi, 958.
- Şemseddin Sami (1996). *Kamus-i Türki*, (Latin Harflerle Çevirisi: R. Gündoğdu-N. Adıgüzel-E. F. Önal), İdeal yayınevi, 658.
- Tan, N. (1974). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Folklorik Dizin Denemesi*. Elips Yayınları.

-
- Tanman, B-Parlak, S. (2011). Tekke Maddesi, *DİA*, C.40, 370-379.
- Tanrıkorur, Ş. B. (2004). Mevleviye Maddesi, *DİA*, C.29, 468-475.
- Teply, K. (1975). Evliya Celebi in Wien, *Isl.* LII/1.
- Ülkü, O. (1998). Gelibolu Mevlevihanesi. *Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, IV, 188-196.
- Varlık, M. Ç. (1988). Evliya Çelebi'ye Göre Kütahya ve Bu Bilgilerin Arşiv Belgeleri İle Karşılaştırılması. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV, 299-308.